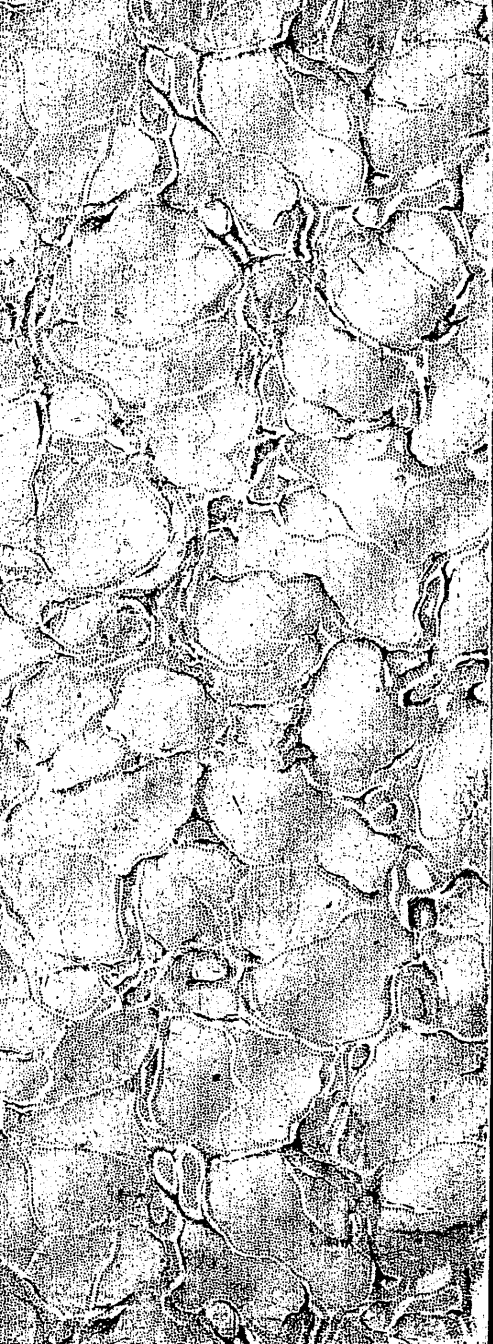

BX
3065
P85

Foulser

The University of Chicago
Libraries

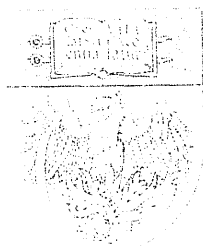

GIFT OF

Prof. A. Coleman

The University of Chicago
Library

Prof. A. Coleman

HVAD ER EVANGELISK-LUTHERSK?

ET LEJLIGHEDSSKRIFT

I ANLEDNING AF

REFORMATIONENS 400-AARS JUBILÆUM

VED

Dr. A. S. POULSEN,

• Biskop over Viborg Stift.

O. LOHSE — KØBENHAVN 1917

HVAD ER EVANGELISK-LUTHERSK?

ET LEJLIGHEDSSKRIFT

I ANLEDNING AF

REFORMATIONENS 400-AARS JUBILÆUM

VED
Hand
Dr. A. S. POULSEN,
Biskop over Viborg Stift.

INDHOLD:

1. *G. Jørgensen*: Før Luther kom.
2. *A. S. Poulsen*: Hvad er det Evangelisk-lutherske?
3. *Chr. Ludwigs*: Philip Melanchthon som Luthers Medarbejder.

O. LOHSE — KØBENHAVN 1917

BX 8065
P85

MISSIONSTRYKKERIE
KØBENHAVN B.

Gift of
Prof. A. Coleman

933301

Chga.

FORORD.

Som Forberedelse til Reformationsjubilæet holdes der i Viborg Stift i denne Maaned to kirkelige Foredragsmøder for Præsterne, Menighedsraadsmedlemmerne, Lærere og Lærerinder med Ægtefæller, det ene i Aalborg for Stiftets nordlige Provstier, det andet her i Viborg for de sydlige. Det er Foredrag fra disse Møder, som forelægges Offentligheden i dette Skrift. Biskop Ludwigs og Pastor G. Jørgensens Foredrag er gengivet uden Omarbejdelse efter Forfatternes Manuskript. Derimod har jeg bearbejdet mit Foredrag saaledes, at det her fremkommer i en betydelig udvidet Skikkelse og med adskillige Henvisninger, hvortil der ikke var Rum ved Møderne.

Om Skriftets Titel skal jeg bemærke, at den er valgt efter Grundsætningen: »E potiori parte denominatio« (?: den fremherskende Del af Helheden afgiver Navnet). Den angiver ogsaa, hvad der er et Hovedformaal for Udgivelsen, at modvirke den Talebrug, at »ingen kan sige, hvad det lutherske er«, en Sætning, der i sig selv rummer en overordentlig Fare, og som i Virkeligheden siger noget helt andet, end hvad der f. Eks. er

Kirkeminister Poulsens Mening, naar han under den kirkepolitiske Kamp saa stærkt har betonet, at det ikke lader sig gøre nærmere at bestemme det lutherske. Genlyden heraf antager i Befolkningen den Skikkelse, at »ingen kan sige, hvad det lutherske er«, og dersom en saadan Forestilling gror sig fast i Folkebevidstheden, saa vil Modstanderne af det lutherske, af Reformationens store Vinding, have let ved at sejre.

En Hjælp til at forstaa det evangelisk-lutherske yder Kendskabet til de kirkelige Tilstande før Luther. Derfor har jeg formaaet den kyndige Kirkehistoriker, Sognepræsten i Farup, Jørgensen til at belyse disse. Endvidere vilde det være en historisk Uretfærdighed, om man fejrede Reformationens Jubilæum uden at give Melanchthon en Plads blandt de store Minder, han, som i saa væsentlig Grad og navnlig efter Luthers egen Vurdering har medvirket til at udforme det lutherske. Det har været mig meget kært, at Biskop Ludwigs har villet yde sit Bidrag til dette Skrift om det evangelisk-lutherske ved at levendegøre Mindet om Luthers Medarbejder.

Viborg Bispegaard, Oktober 1917.

A. S. POULSEN.

INDHOLD.

Side

1. G. Jørgensen: Før Luther kom. Den kirkelige Tilstand i Danmark i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede	7
2. A. S. Poulsen: Hvad er det Evangelisk-lutherske? .	23
Indledning	25
I. »Ingen kan sige, hvad det lutherske er«. . . .	29
II. Den rette Vej til Spørgsmaalets Besvarelse. .	50
III. Det centrale i den lutherske Reformation. . .	55
IV. Det saakaldte »Wormserprincip« og Subjektivismen som Mistydning af det lutherske.	75
3. Chr. Ludwigs: Philip Melanchthon som Luthers Medarbejder	89

I.

FØR LUTHER KOM

**Den kirkelige Tilstand i Danmark i Begyndelsen
af det 16de Aarhundrede.**

Af

Sognepræst G. JØRGENSEN, Farup.

I en af vore Søndagskollekter (10. Søndag efter Trin.) hedder det: „Vi takker dig af Hjertens Grund, fordi du har ladet os leve i denne salige Tid, da vi kan høre det hellige Evangelium.“ Da denne Kollekt blev til, mindedes man endnu den Tid, da Evangeliet sjældent hørtes i vore Kirker. Fra katolsk Side er det bleven paastaaet, at der i Tiden omkring 1500 foregik en god og lykkelig Udvikling, som brutalt blev afbrudt af den „saakaldte“ Reformation. Denne Paastand er urigtig; thi Tiden var sørgelig, saavel i borgerlig som i kirkelig Henseende, og en Reformation var paatrængende nødvendig.

Man plejer at sætte Reformationens Begyndelse til Aar 1517; men her i Danmark begynder den egentlig først 1526. I et af de derpaa følgende Aar fremkom i Viborg Stift et satirisk Digt: „Historien om Adser Bonde og Peder Smed“, og dette fører os midt ind i Reformationens kampen. Skriftet er ikke originalt; det stammer fra Tyskland og er bleven oversat paa Dansk, vistnok af Præsten Peder Tomesen i Salling. Den danske Tekst er dog

mindst lige saa god som den tyske og er paa Vers, medens den tyske er paa Prosa. Hvad der gør det danske Skrift værdifuldt for os, er dog særlig den Omstændighed, at Handlingen er henlagt til Viborg Stift. Den stedkendte Bearbejder har lagt en Lokalfarve over Skildringen, som sætter os levende ind i de kirkelige Forhold, især i Salling. Nogle af de optrædende synes at være virkelig historiske Personer.

Skriftet indledes med følgende Scene. Hos Lars Foged i Skive, der har et Værtshus, sidder Sognepræsten, Hr. Jens, og Tiggermunken, Broder Kort, ved et Bord og spiller Værtavl, hver med en Kande Øl foran sig. Ind træder Peder Smed, der er fra en By ude i Salling. Lidt efter kommer Adser Bonde; han bor i Tæbring paa Mors, men er nu for Tiden paa en Pilgrimsfærd til Karup, hvor der findes et undergørende Mariebillede. De fire Personer sidder saa og passiarer, dog saaledes, at Samtalen særlig føres mellem Adser Bonde og Peder Smed, medens de to andre kun en Gang mellem giver deres Besyv med. Mest talende er Peder Smed, der er stærkt greben af de nye Reformationstanker, skønt han endnu ikke vil kaldes luthersk.

Af Adsers Udtalelser faar vi Indblik i, hvad en jævn Mand paa Landet tror og tænker. Han er naturligvis god Katolik, som Folk er flest. Hjemme har han et Afladsbrev med rødt Segl, der hænger

i en grøn Silkesnor. Han har købt det i den Overbevisning, at det skal løse ham „af Skyld og Pine“ og hjælpe ham ind i Himlen, naar han en Gang skal dø. Endvidere fortæller Adser, at der jævnlig kommer Tiggermunke til hans Dør, og han er ikke uvillig til at putte noget i deres Sæk, skønt de kan være ret fordringsfulde; thi, siger Adser:

Den ene Ost de hentede bort,
før min Hustru fik en anden gjort.

Nu er han altsaa paa Vej til Karup Kirke, hvor der er fuldt op af Aflad. Det er en Vare, han sætter Pris paa, skønt det vist ikke er ham rigtig klart, hvad den egentlig er.

Adser fortæller, at han har en Søn, der skal være Præst, og at han har lagt en Pengesum til Side, der skal sætte Sønnen i Stand til at studere i Paris. At blive Præst er efter Adser's Mening et godt Levebrød, med lidt at bestille og meget at fortjene. Selv har han slidt haardt alle sine Dage, og nu vil han gerne, at i det mindste et af hans Børn kan faa blidere Kaar. Og det vil han faa som Præst, saa vil han

faa rige Gave
og have siden gode Dage
og ikke gøre Arbejde stort,
saa haardelig, som jeg haver gjort.

Adser har nogen Ret heri. Der var i lange Tider strømmet rige Gaver ind til Gejstligheden,

og Kirken havde fuldt op af Gods og Ejendom i By og paa Land. Peder er lokalkendt paa Salling, og han fortæller nu, hvad Kirken ejer dér. En fremmed kommer gennem Salling og møder en af Bispens Fæstebønder, og han spørger:

Hvis er den By, den Gaard, det Slot,
som ligger der saa skønt og godt?
Hvis er den Mark, den Skov, der staar?
Saa faar man gerne saadant Svar:
Om I Sandingen vide vil,
det hører min Herre Bispen til,
Øm Kloster, Mariager og Vestervig,
eller til Børghlum, den Provost rig,
til Munke og Kanniker her og dere,
og til de Nonner, i Kloster ere.

Og Peder Smed føjer til:

De tre Parter af dette Land
have de vel under deres Haand,
de lade sig ikke nøje med det,
de gribe fluks efter den fjerde med.

Og dette er slet ikke Overdrivelser af den halve Lutheraner Peder Smed. Afdøde Rektor A. Heise i Viborg har i en grundig Afhandling godtgjort, at Kirken paa Reformationstiden ejede en Mængde Jordegods paa Salling (jfr. Ny kirkehistoriske Samlinger, 5. Bind, 1869—71). Til Viborg Bispestol hørte Rødding og Krejbjerg Sogne helt og holdent, og en Mængde Strøgods i de andre Sogne.

Bispegodset blev bestyret af en biskoppelig Official, der boede paa Spøttrup i Rødding.

Desuden var Prælaterne i Viborg Domkapitel komne i Besiddelse af en Del Gods paa Salling, navnlig ved Gaver fra adelige Slægter. Især havde Medlemmer af Slægten Krabbe, der var stærkt udbredt der, været rundhaandet med Gaver. I Aaret 1410 stiftede Fru Maren Jensdatter Krabbe en Sjælemesse i St. Mortens Kirke paa Fur. Denne Messe skulde holdes hver eneste Dag, én Gang om Aaret i Forbindelse med en stor Festmesse (Aartid), hvori 12 Præster skulde tage Del. Domherrerne i Viborg paatog sig at sørge for denne Messes stadige Afholdelse og fik til Gengæld omtrent hele Øen, deriblandt Fru Marens Gaard Lundegaard.

Endelig ejede forskellige Klostre i og udenfor Stiftet en stor Del Gods der. I Nørreherred laa Grinderslev Kloster, der som alle andre Herreklostre havde mange Fæstegaarde under sig. Dueholm Kloster paa Mors ejede 36 Bøndergaarde paa Salling, og Klostrene St. Hans i Viborg, Asmild, Vestervig og Mariager havde ligeledes en Del Jordegods der.

Peder Smed tager ikke Munden for fuld, naar han udtaler, at Kirken nu har tre Fjerdedele af det fede Sallingland „under sin Haand“, og der er Udsigt til, at Resten skal gaa samme Vej. Der oprettedes stadig nye Sjælemesser, og Betalingen var gerne Jordegods. Peder Smed mener, at

staar man ikke haardt imod,
de tvinge Adelen under Fod
og Menigheden med, de menige,
og være siden Herrer alene.

Det er ikke saa underligt, at Adser kunde ønske sin Søn lidt af disse Herligheder. Naar Knøsen en Gang kommer hjem fra Paris som Magister, kan han jo blive Domherre inde i Stiftsbyen og maaske endog Biskop. Hvorfor ikke? Alle og enhver paa disse Egne vidste, at Skomagersønnen fra Brøndum, Jens Andersen, kaldet Beldenak, havde drevet det til at blive Biskop i Odense. —

Adser er af den Mening, at en Præst ikke har stort at bestille. Hvordan forholdt det sig da med Præstegerningen i de Tider? Sognepræsten var først og fremmest Messepræst, og af Messer var der en sand Overflod Aaret igennem. Disse Messer blev tit en ren Ramse, da selv ikke Præsterne altid forstod de latinske Ord; men for den Præst, der tog det alvorligt, kunde Messelæsning nok blive en tung Gerning. Luther har selv fortalt, at han var nær ved at segne under Answarets Vægt, da han læste sin første Messe. Dernæst skulde Præsten sidde i Skriftestolen og modtage Skriftemaal, saa tit nogen ønskede det. Han ledede de kirkelige Processioner, som forefaldt i Aarets Løb. Lige før Kristi Himmelfartsdag gik han saaledes i Spidsen for den saakaldte Korsebyrd, ved hvilken Lejlighed han velsignede den spirende Sæd paa Marken og

Græsset paa Engen. Ved Paasketid skulde han omkring i Husene og velsigne Spisevarerne i Kælder og Spisekammer.

Og saa skulde en Præst helst kunne prædike, og der blev virkelig prædiket, især i Advent og Fasten. Det er ikke rigtigt, naar der undertiden er bleven sagt, at der i de Tider ikke blev prædiket. Adser mener endog, at hans Sognepræst hjemme i Tæbring prædiker lovlig længe, især paa Offerdagene. Det kan paavises, at der her i Danmark blev prædiket ret rigeligt i den sidste katolske Tid. Og hvis Sognepræsten ikke kunde eller vilde, var der andre, som baade kunde og vilde. Af og til kom en Graamunk vandrende eller kørende ud til Sognet fra sit Kloster inde i Købstaden, og disse Tiggermunke kunde prædike, saa de fik Folk til at lytte. De begyndte gerne med en morsom Historie („exemplum“) og saa fyldte de forøvrigt deres Taler med ret vovede Vittigheder. Denne ejendommelige Maade at prædike paa skaffede dem Tilnavnet „Vorherres Gøglere“.

Der blev prædiket, men Hovedsagen er, hvad der blev prædiket. En Sognepræst i Ribe, Hr. Peder Madsen (død 1486), har efterladt sig en haandskreven Bog med latinske Prædikenopskrifter, og deraf ses, at han meget ofte har prædiket om Helgener og Helgeninder, især Jomfru Maria. Et af hans Yndlingsemner er de stakkels Sjæle i Skærsilden, som de efterlevende skal huske med For-

bønner og Messer. Paa Mariæ Renselsesdag har han talt kraftigt mod Kvinders Lyst til Pynt, naar de gaar i Kirke.

Naar Adser tror, at Præsterne har fuldt op, „baade Sild og Aal, og Smør tilmed i deres Kaal“, saa passer det ikke ganske. Mange Præster i den senere Middelalder var bundfattede. Den Uskik havde indsneget sig, at Sognekald paa Landet blev lagt ind under Bispestolen, Domkapitlet eller Klostrene. Prælaten inde i Stiftsbyen eller Klostret tog Indtægterne og lod en Vikar besørge Messerne. Povl Helgesen skriver: „En Portner, en Stalddreng og en Fyrbøder har i denne Tid bedre Vilkaar end en fattig Præstemand, som lejes til Messe-tjeneste, og han tilføjer, at en saadan Vikar kan „næppelig faa Kosten“ for sin Tjeneste. Paa Rigsdagen i København 1536 rettes denne Anklage mod Bisperne: „De forbeholde sig mange Sogne til deres mange Gaarde og lade siden deres Skrivere, Læsepræster og andre fattige Præster være deres Trælle til samme Sogne.“

De egentlige Sognepræster sad ganske vist i taalelig gode Embeder; men det kunde alligevel tit knibe for dem, fordi der blev lagt mange svære Byrder paa dem. Biskopperne havde saaledes Ret til Gæsteri i Præstegaardene, og denne Ret blev stundom brugt hensynsløst. Biskop Niels Stygge af Børglum hjemsøgte sine Præster med et Følge af 60 Ryttere. Præsterne klagede til Paven, men

han var langt borte. Stundom løb de fra det hele, naar en Bispevisitats var i Vente.

Sognepræsterne var ikke lykkelige i deres Gerning, og Skylden derfor falder til Dels paa Tiggermunkene. Disse „Bissemunke“, som man kaldte dem, gik Præsterne for nær paa mange Maader. De havde pavelig Tilladelse til at øve Sjælesorg overalt uden Hensyn til Sognegrænser, og man beskyldte dem for, at de lagde an paa de rige, som kunde betale godt, medens de henviste de fattige til Sognepræsten. Ifølge et Ordspil af Melanchthon kaldte de sig gerne selv „de allermindste Brødre“, men opførte sig mod Præsterne „allermindst som Brødre“ (*minimi fratres — minime fratres*). Hermed skal dog ikke være sagt, at der ikke var adskillige fromme Munke, og Præsterne var jo heller ikke Engle.

Præstens Liv i hans Hjem var heller ikke lykkeligt, og Aarsagen dertil var Cølibatsbudet, dvs. Pavekirkens Krav om, at Præsterne skulde leve i ugift Stand. Dette Bud var aldrig bleven gennemført, og en Mængde Præster og Domherrer levede i et Ægteskab, som ikke var anerkendt af Kirken, og de maatte finde sig i den Vanære, som fulgte med. Der var jo mange kirkeligsindede Menneſker, mest Munke og deres Venner, som forargedes over dette Forhold. Det skulde heller ikke højne Præsterne i det almindelige Omdømme, at deres Uddannelse var ret tarvelig. Povl Helgesen klager

over, at Landet var fyldt med „vanvittige“ (dvs. uvidende) Præster, og han giver Biskopperne Skyld derfor. —

Af det, her er sagt, vil det være klart, at en Reformation var nødvendig, og mange var overbeviste om længe forinden, at den vilde komme. Den maatte gaa i disse tre Retninger:

For det første en Reform af de økonomiske Forhold. Det var et stort Tab for Samfundet, at saa store Værdier gik over paa „den døde Haand“, som man kaldte den kirkelige Ejendomsret. Der var ingen Ende paa Oprettelse af Sjælemesser, og efterhaanden fik man Øjnene op for, hvor samfunds-skadeligt det var. Borgmester Jep Nielsen i Malmø sendte i Aaret 1530 et Stridsskrift til Prælaten Adser Pedersen i Lund, hvori han siger om disse Sjælemesser: „Hvormange Mennesker, ædel og uædel, mener I, der er udi Danmark, som haver stor Armød, lider stor Nød, Trang, Hunger og Tørst, der maatte have Gods nok baade til at klæde og føde sig med og hjælpe andre, om deres Forældre (dvs. Forfædre) af gerrige Øjenskalke ikke var svigelig aflokket og afhændet, naar Præster og Munke have kommet Husbonden til at stjæle fra Husfruen, Husfruen fra Husbonden, Forældre fra Børn, og Børn fra Forældre: Guld og Sølv, Penge og Klenodier, fordi de skulde af dem dermed købe Messer og Vigilier og anden evig Gudstjeneste.“

Dernæst maatte der komme en „Reform paa Ho-

ved og Lemmer“, som det hed med Datidens kirkepolitiske Slagord. Hovedet var Paven, og Lemmerne var særlig Biskopperne. Bispedømmet var Tyngdepunktet i Kirkens Liv; men det var nu bleven et næsten verdsligt Embede. Paa de danske Bispestole sad den Gang enkelte hæderlige og dygtige Mænd; men de fleste var verdsligsindede Personer, med liden Ansvarsfølelse overfor den Kirke, hvis Tjenere de skulde være. En af de Bisper, der fyldte mest i Tiden, var den ovenfor omtalte Jens Andersen (Beldenak), der var udgaaet fra Viborg Stift. Der var noget storstilet over denne Fattigmandssøn fra Brøndum, som havde været i Rom i Pavens Cancelli, og som ved sin juridiske Dygtighed blev en af den danske Kirkes Stormænd. Men Manden var bundverdslig, hvilket fremgaar af hele hans Historie. Da Reformationsrøret begyndte i Viborg, sendte han Viborg Borgere et Brev, hvori han kalder sig „Biskop med Guds Naade“. Hans Tavsens svarer ham, at for at være dette er det ikke nok at bære „høje Hatte og forgyldte Sølvstave“. For Samtiden stod Jens Andersen Beldenak som en brutal Herre med en grov Mund. Der blev fortalt, at Biskoppen en Gang havde svoret en dyr Ed paa, at han vilde dø som en vældig Bisp „i Fandens Navn“. Det er med god Grund, at der i 1536 bliver sagt om Bisperne: „Disse gode Herrer bærer biskoppeligt Navn, og

beviser det ikke med ret biskoppeligt Embede og biskoppelige Gerninger.“

Det maa dog siges, at naar Biskopperne var saa begærlige efter Penge og Gods, som de var, saa stod dette i Forbindelse med deres Forhold til Hovedet, Paven i Rom. Naar en Biskop ved sin Embedstiltrædelse skulde „konfirmeres“ af Paven, krævede denne en stor Sum Penge, stundom flere Tusinde Gylden, og det havde noget at betyde i de Tider, da en Hest kunde købes for 3 Gylden og en Bondegaard for 25—30.

Endelig og ikke mindst maatte Forkyndelsen af Guds Ord reformeres. Man klagede idelig over, at der i Kirkerne blev prædiket „Fabler“ i Stedet for „det hellige Evangelium“. Hvad var „Fabler“? Det var dels nerverystende Helgen- og Martyrhistorier, dels Træk fra det daglige Liv, som de f. Eks. findes i Christiern Pedersens Jærtegnspostille. Disse Historier kunde nok fange Opmærksomheden; men de kom let til at skygge for Evangeliet om Synd og Naade. Mange af Datidens Prædikener var blot Moral og handlede om Dyder og Laster. Evangeliet om Guds Naade i Kristus var, om end ikke helt forsvundet, saa dog trængt utilbørligt i Baggrunden.

Saa kom Reformationen og med den det gamle Evangelium. Viborg Stift gik i Spidsen herhjemme. I Stiftsbyen optraadte selve Hans Tavsén, „alle Lutheraneres Fænnikedrager“. Oppe i det nordøstre

Hjørne af Salling sad der tidlig lutherske Præster: Hr. Peder Jensen i Oddense, Peder Tomesen i Torum, Søren Nielsen i Selde og Peder Tomesen i Gretterup. Bedst kendt er Peder Tomesen i Torum. Det er vistnok ham, der har oversat „Historien om Adser Bonde og Peder Smed“. Han blev senere evangelisk Biskop i Børglum.

Fra de sallingske Præstegaarde gik Evangeliet ud over Sognene, og det samme har sikkert været Tilfældet ogsaa andensteds i Danmark. Sognepræsterne har tidlig og med et let Hjerte sagt Pavekirken Farvel. Ingen havde lidt som de under dens Tyranni, og i Præstegaardene var der ophobet en Mængde Bitterhed mod Pave, Bisper og Munke. Povl Helgesen fortæller, at da „Lutheriets Gift“ i Aaret 1526 sneg sig gennem Jylland, var der ingen, der saa ivrigt sluttede sig til „den ugudelige Sekt“ som Præstesønner. De kunde heller ikke have synderlig til overs for en Kirke, der kastede Sten paa deres Hjem. Da Reformationen sejrede, fik Sognepræsterne Oprejsning. Det gik ganske særlig ud over Tiggermunkene, som helt forsvandt, og Bispedømmet blev aldeles forandret. Biskoppen blev da den øverste Sognepræst, og han blev Evangeliets Tjener ligesaa vel som Præsterne.

Lad os saa til Slutning vende tilbage til Lars Fogeds Hus i Skive. Peder Smed raader ikke Adser fra, at hans Søn bliver Præst; men han maa ikke blive en „Vartavls-mester“ som Hr. Jens. Han

skal, siger Peder Smed, „prædike og lære Vorherres Ord“, eller med andre Ord, blive en god, evangelisk Præst, der kan lære Menigheden den rette Saliggørelsens Vej,

som Kristus har sagt saa aabenbare,
om vi det ville agte og vare,
som altid skal i os bo,
som er en fast og stadig Tro.
Elske Gud af Hjertet idelig,
gøre ikke vor Jævnkristen Svig,
men gøre hannem, ligesom vi begære,
alle de Dage, vi leve here.

Saa lad os haabe, at der er bleven en god evangelisk Præst ud af Adseres Søn fra Tæbring. Satiren slutter med, at Adser staar op, takker Peder Smed for „den Lærdom god“ og erklærer:

Til Karup vil jeg ingenlund,
gode Nat, jeg gaar til Sallingsund.

II.

**HVAD ER
DET EVANGELISK-LUTHERSKE?**

AF

Biskop, Dr. A. S. POULSEN, Viborg.

INDLEDNING.

For at naa en sikret Besvarelse af dette Spørgsmaal bliver det nødvendigt, foruden hvad der kan fremdrages til historisk Belysning, at bane os Vej over en Hindring, ligesom en Barrière, der ligger foran os straks ved Vejens Begyndelse. Det er den Anskuelse, som paastaar, at Ingen kan sige, hvad det lutherske er, en Paastand, som gennem en Aarrække har bredt sig vidt omkring. I den religiøse Inderligheds Interesse, for selve Kristenlivets Skyld, hævdes den med Kraft fra én Side. I kirkepolitisk Henseende, men dog udtrykkeligt med det ægte Trosliv og Menighedsliv som sidste Maal, er Paastanden fremsat og atter og atter gentaget af den nuværende Kirkeminister Poulsen.¹⁾ Ved et Møde paa Skals Højskole i Sommer hørte jeg Ministeren gøre Rede for den Vej, ad hvilken han er ført til den, de Grunde, hvortil han støtter den. Dér fik jeg ogsaa Lejlighed til paa Opfordring at

---

¹⁾ Paa et Møde i Brænderup den 14. Jan. 1917 udtalte Ministeren, at „det evangelisk-lutherske .... er Udtryk for noget saare mangfoldigt, og som vistnok næppe kan bestemmes nærmere“. Referat i Fyens Tidende for 15. Jan. 1917.

tage Ordet for at sige imod, og i Korthed svare paa det Spørgsmaal, som paastaas ikke at kunne besvares. Da Mødet var sluttet, skete der det mærkelige, at Ministeren i en privat Samtale erklærede sig enig i, hvad jeg havde sagt. Enigheden angik naturligvis kun det kirkehistoriske og kristeligt religiøse.¹⁾ Paa den kirkepolitiske Modsætning

---

¹⁾ Ifølge Referat i Sorø Amtstidende af 1. Okt. 1917 har Kirkeminister Poulsen paa Høng Højskoles Efteraarsmøde holdt et Foredrag væsentlig af samme Indhold, som det jeg hørte i Sommer paa Højskolen i Skals. Dets kirkepolitiske Indhold var det velkendte. Men det er mindre kendt og ikke tilstrækkelig paaagtet, hvad der danner den religiøse, kirkelige Baggrund for Ministerens kirkepolitiske Program, den der ovenfor er antydet af mig i disse Ord: „udtrykkeligt med det ægte Trosliv og Menighedsliv som sidste Maal“. Referatet af Foredraget i Høng indeholder i saa Henseende følgende: „Den kristne Menighed har store Opgaver f Fremtiden. Man hører ofte nogen sige: Bliver der ingensinde Fred igen paa Jorden. Men vi, som kalder os Kristne, vi er Skyld i det, som sker; thi hvor Guds Aand raader, dør skaffes Forstaaelse og ikke Krig. I Kristendommens første Tid skabtes Forstaaelse mellem Mennesker, for alle var et i Jesus Kristus. Vi trænger til en Magt, der kan skaffe Forstaaelse i vort Folk..... Jeg er sikker paa, at kun den kristne Tro kan hjælpe Folkene til Forstaaelse; men da maa vi bort fra Formynderskabet. Lad os fejre 400 Aarsdagen for Lutherdommen med de rette Toner: det gælder om at føle os som et Guds Barn; det er det egentligt lutherske, og hvor det lyder, bliver der Brodersind“.

Hvad her er sagt om det lutherske, er rigtigt, nsar man erindrer de foranstaaende Ord om Kristendommens første Tid, da „alle var et i Jesus Kristus“. At føle sig som et Guds Barn i Jesus Kristus, det er, som det nedenfor vil blive nærmere paavist, netop det første Hovedtræk i det lutherske. Heri maa alle lutherske Kristae samstemme med Kirkeministeren uagtet al kirkepolitisk Uenighed. Men desto mere berettiget er Ønsket om, at Ministeren i den offentlige Debat vil undgaa den Udtryksmaade, som giver Anledning til den Misforstaaelse, at ogsaa efter hans Mening „ingen kan sige, hvad det lutherske er“.

indlod vi os ikke. Man vil saaledes forstaa, at jeg ikke ledes af nogensomhelst personlig polemisk Tendens imod Ministeren, naar jeg kommer til at opholde mig nærmere ved den Paastand, at Ingen kan sige, hvad det lutherske er.

Nu kommer Reformationsjubilæet. Saa er det sandsynligt, at dets store historiske Minder vil borttage en Del af Grunden under Fødderne paa denne Paastand, og en Del Mennesker maa vel saa komme i Tanker om, at der maa være noget forkert ved dette, at Ingen kan sige, hvad det lutherske er. Almindelig sund Sans vil sige, at naar der opfordres til at holde Reformationsjubilæum, maa Forudsætningen dog være den, at det Spørgsmaal lader sig besvare. Den 31te Maj udsendte Kirkeministeriet et Cirkulære med Opfordring til at foranstalte festlige Mindegudstjenester den 31. Oktober, og tilsvarende Skolefester Dagen forud, naar Undervisningen er sluttet, og man ønskede at faa Dagen gjort til en Skolefridag over hele Landet, hvad ogsaa vil ske. Almindelig sund Sans maa sige, at da dette blev skrevet, kan man ikke i Ministeriets Kontorer have været uvidende om det lutherske, og mindst Kirkeministeren selv. I hvert Fald maa man være gaaet ud fra, at de mange Hundrede Præster og Lærere, som ved Jubilæet skulle tale derom, maa vide eller dog være i Stand til at skaffe sig Besked om, hvad det lutherske er. Cirkulæret indeholdt da ogsaa en god, omend kun

ganske indirekte Anvisning til at finde Svaret. Det oplystes, at der paa Ministeriets Foranstaltning, og med Statens Understøttelse vil blive udgivet en Samling af Luthers reformatoriske Skrifter og et Hefte med hans Salmer. Dermed var det indirekte sagt, at vil man vide, hvad det lutherske er, saa gaa til Luther selv, saa vil Svaret ikke udeblive. Den Anvisning vil vi ogsaa følge og saaledes naa til at angive de to à tre Hovedtræk, som udgør det centrale i den lutherske Reformation. Men forinden maa vi over Hindringen og opholde os noget nærmere ved Paastanden, at Ingen kan sige, hvad det lutherske er.

I.

„INGEN KAN SIGE, HVAD DET LUTHERSKE ER“.

Lad os spørge: Hvorfra stammer denne Paastand oprindelig, og hvor har den sit egentlige Hjemsted? Fremdeles: Hvorledes gaar det til, at man ogsaa i lutherske Egne udenfor Danmark kan føres til at paastaa det samme? Endelig: ad hvilke Veje, gennem hvilke Betragtninger er Paastanden fremkommen i den danske Kirke?

Oprindelig stammer den fra og har sit egentlige Hjemsted hos den lutherske Kirkes bitreste Modstander, Katholicismen, den romerske Kirke. For mange Aar siden udgav den bekendte radikale Politiker, afdøde Lehnsgreve Holstein-Ledreborg, et lille Skrift: „Evangelisk-luthersk, en negativ Bestemmelse“.¹⁾ Han var gaaet over til Romerkirken, og med en Konvertits glødende Iver, med sit Skarp-sind og sin Belæsthed paaviste han under Dialogens besnærende Form, at det lutherske er Intet, det er Nul, ja et Minus! Det lutherske er den lige-

---

¹⁾ Høsts Forlag, København 1872.

fremme Fornægtelse af Kristendommen selv, fordi det fornægter „Kirken“, Pavekirken med dens 1500-aarige Tradition. Saa behøvede han ikke at drage den Slutning, at Ingen kan sige, hvad det lutherske er. Noget positivt kan naturligvis ikke udsiges om det, der er Intet, Nul, Minus.

Nu til Dags stiller den katholske Propaganda sig mere velvilligt overfor det lutherske, — til en vis Grad. Man kan se det i Nordisk Ugeblad for katholske Kristne, som lige fra dette Jubilæums-aars Begyndelse har beskæftiget sig meget med det lutherske. Man indrømmer, at der blandt lutherske Kristne findes oprigtig Tro og ædelt Kristenliv, og at saadanne Mennesker ogsaa nok kan blive salige, forudsat, at de ikke ved rigtig Besked om det katholske, ikke med Bevidsthed fornægter det. Man erkender ogsaa, at der hos Luther selv møder fromme kristelige Trosvidnesbyrd og ædle Træk. Men dette stammer ikke fra ham selv, og man har intet at takke ham for i kristelig Henseende. Saa-dan Fromhed hidrører fra den Livsstrøm, der til alle Tider, ogsaa i de mørkeste Tider, bevæger sig frem gennem Kirken. Men i sig selv er det lutherske ikke andet end Fornægtelse af „Kirken“, af dens ufejlbare Læremyndighed, dens Sakramenter med det grundlæggende Ordinationssakramente, og af Messen og Messeofret, Fornægtelse af Helgerne og den Skat af overskydende gode Gerninger, som de har efterladt Kirken, og hvoraf den

kan uddele Aflad, og Fornægtelse af den dobbelte Fuldkommenhed, den lavere for almindelige Mennesker, den højere for regelbundne Præster, Munke og Nonner. Hvad det lutherske iøvrigt indeholder, er kun en Bunke indbyrdes modsigende, taagede Forestillinger, sværmeriske eller rationalistiske, hvorom det ikke er muligt at sige noget positivt.

Den katholske Propaganda maa være stærkt interesseret i, at denne Anskuelse om Umuligheden af at sige, hvad det lutherske er, kunde vinde Raaderum, og særlig maa den glæde sig ved at se Paastanden fremført af gode Mænd i den lutherske Kirke selv. Thi kan det lykkes, at den Anskuelse trænger igennem hos det store Flertal, som ikke vil undvære Kristendom, men ikke selv har nogen klar, bevidst Tilegnelse af det lutherske, saa vil Katholicismen faa gode Kaar for sin Kamp om Herredømmet. Dersom det sker, at et saadant Flertal beherskes af den Anskuelse, at om det lutherske kan man intet nærmere sige, saa vil Følgen nødvendigvis i en kommende Slægt blive den absolute Ligegyldighed for det konfessionelt lutherske. Thi hvad der er saa flydende og taaget, at man ikke engang er i Stand til at sige, hvad det er, det kan ikke have nogen virkelig aandelig Værdi, og paa det værdiløse er der ingen Anledning til at holde.

Det er Faren ved den nævnte Paastand, at den baner en gunstig Vej for den katholske Pro-

pagandas Fremgang og tilsidst for dens Sejr. Man har ikke Lov til at lukke sine Øjne for denne Fare. Det er øjensynligt, at i det sidste halve Hundrede Aar har Katholicismen her i Landet haft en overordentlig Fremgang.¹⁾ Da Biskop van Euch kom

¹⁾ Biskop van Euchs egen Udtalelse om denne Fremgang lyder saaledes (Nord. Ugebl. for kath. Kristne, 1. Febr. 1914, Nr. 5, Side 81 ff.): „Det er en betydelig Forandring, der er sket i min Levetid. Da jeg som ung Præst kom her til Byen, var der kun 400 Katholiker i København. De fleste var Udlændinge, og de katholske Præster betragtede sig næsten kun som Gesandtskabspræster. De talte Tysk og følte sig som Fremmede. Men Fysiognomiet har ganske forandret sig. Nu er vi bleven til en overvejende dansk Menighed... Nu er vi over 24,000 Katholiker i Danmark. Dette Tal stemmer ganske vist ikke med den officielle Statsstatistik, men jeg henholder mig til de Indberetninger, som mine Præster sender mig. Ifølge disse er der nu 12,087 danske Katholiker og desuden omtrent 12,000 Polakker. Da jeg kom til Danmark, fandtes der kun to Menigheder, hver med een Kirke. Nu har vi 36 Kirker og Kapeller, mange Hospitaler og Skoler, næsten 80 Præster og 500 barmhjertige Søstre. Gennemsnitlig gaar der hvert Aar omtrent 200 Personer over til den katholske Kirke. Hvert Aar bygger vi en eller anden Kirke, et eller andet Hospital, ligesom vort højere Skolevæsen udvikler sig stærkt. Jeg ser med lyse Øjne paa den katholske Kirkes Fremtid i Danmark, thi den alene har det Enhedsmærke og den guddommelige Kraft, hvormed den kan modstaa alle Storme... Se i det frie Nordamerika, hvorledes Katholicismen gaar mægtigt frem. Halvdelen af New-York er allerede katholsk. Og der er ingen Statskirke. Giv os fri Konkurrence mellem alle Konfessioner, og Katholicismen vil sejre med Glans! Det samme ønsker jeg maa blive Tilfældet her, saa vi faar lige Vilkaar at kæmpe under.“

Saaledes ytrede den 80-aarige Biskop i et Interview med »Hovedstaden« i Anledning af hans Fødselsdag 1914. Og Johannes Jørgensen skrev i „Nationaltidende“, ligeledes i Anledning af Biskoppens 80-aarige Fødselsdag, saaledes: „Ikke blot det ydre — nej, mer det betydningsfulde indre Omsving, der er sket i Danmarks Forhold til den katholske Religion under Biskop v. Euchs Styrelse.“ Smstds. S. 83—84.

her til Landet som ung Præst i 1860, fandtes der i Danmark kun to Byer med katholsk Kirke. Nu er der 31 Menigheder med Kirker eller Kapeller spredt over Landet. Aar for Aar udvides Rammerne i al Stilhed. Antallet af smukke Kirker, af fortrinlige Skoler og Læreanstalter, ogsaa med Dimissionsret til Universitetet, og af udmærkede Hospitaler vokser stadig. I forbavsende Grad er det derved lykkedes at forandre den offentlige Stemning overfor Katholicismen. I min Barndom og Ungdom var det katholske enstydigt med det splittergale og det i enhver Henseende forkastelige. Man dannede Udtrykket „at være katholsk i Hovedet“ = at være sindssvag! At blive Katholik gjaldt for det urimeligste og sørgeligste. Denne Uvillie imod Katholicismen, som var arvet fra Fædrene siden Reformationen, dannede den største Hindring for dens Fremtrængen, ligesom en Vold, et sikkert Hegn, der omgærdede det lutherske her i Landet. Den første Opgave for Propagandaen maatte derfor være ad stille Veje at faa Bugt med denne Uvillie og, om muligt, at faa den ombyttet med Velvillie. Derfor undgik og undgaar den med Flid det direkte Proselytmageri, men søger at vinde Stemning for sig ved Hospitalernes Kærlighedstjeneste, ved fortrinlig Undervisning i alle Skolefag og i den fornemme Verden ved at lære dem Fransk gennem Nonnerne, og at imponere Befolkningen navnlig i Hovedstaden

med smukke og store Kirker og andre Bygninger. Og i hvilken Grad er dette dog ikke lykkedes!

Den gamle Uvillie er stærkt paa Vej til at være ganske forsvundet. Med stor Paaskønnelse benytter vort Folk de katholske Hospitaler og Læreanstalter. Den offentlige Mening er i den Grad slaaet om, at den katholske Biskop og „apostoliske Vikar“ van Euch paa hans 80-aarige Fødselsdag kunde udmærkes med Kommandørkorset af Dannebrog. Dertil svarer, at Landets anseteste, konservative Blad, den gamle Berlingske Tidende, ikke forsømmer nogen Lejlighed til at tale anerkendende, endog i høje Toner, om katholske Foretagender, om Præstejubilæer, Bispejubilæet for nylig o. lign., uagtet samme Blad har sin kirkelig-lutherske Søndagsafdeling, der redigeres af vor mest ortodokse lutherske Dr. theol. Paa tilsvarende Maade kappes Damerne af det høje Aristokrati og den rige Borgerstands øverste Lag i København om at yde deres Tjeneste, naar Nonnerne kalder paa Offentligheden i Anledning af deres aarlige Bazar. Alt dette viser, at den gamle Vold, som jeg talte om, Uvilliens Værn, er afløst af Velvilliens banede Veje. Skulde det saa end yderligere komme dertil, at et Flertal af vort Kirkefolk bliver gennemtrængt af den Opfattelse, at Ingen kan sige, hvad det lutherske er, og derfor efterhaanden taber Interessen og Tilliden dertil som noget værdiløst, der uden Skade kan opgives, dette konfessionelt

lutherske, ja saa vil den katholske Propaganda faa let ved at sejre, naar den afgørende Kamp skal føres, om det danske Folk, for saa vidt det vil bevare Kristendom, skal bo i Ly af den lutherske eller den katholske Kirke.

Man sige ikke, at dette er at male Fanden paa Væggen, at denne Fare for Katholicismens Sejr ikke eksisterer. Nogle af den danske Kirkes klareste skuende og kyndigste Mænd, Biskopperne Martensen og Fog, har forlængst advaret derimod.¹⁾ De Ting, som jeg har nævnet om det store Stemningsomslag i Befolkningen og den forbavsende, imponerende Udvikling af Propagandaens Rammer er Kendsgerninger, som man ikke har Lov til at se bort fra, Præsterne mindst. Og dertil kommer som det, der vejer tungest, at hele Tidens aandelige Udvikling arbejder Katholicismen i Møde.

---

¹⁾ Som en ensom Røst fra nyeste Tid, har Pastor Morten Pontoppidan i sin Bog „Vor Folkekirkes Undergravere“ advaret imod Faren: „Det er min Overbevisning, at dersom det ikke skal ende med, at Rom tager det hele, maa vi her i Danmark holde Haand over den eneste solide kirkelige Organisation, vi har, nemlig Sognemenigheden, den evangelisk-lutherske Sognemenighed.“

Herom ytrer Nordisk Ugeblad for katolske Kristne for 1. Marts 1914, Nr. 9, S. 168 og 69 bl. a.: „Desværre er Pontoppidans profetiske Ord vistnok altfor optimistiske, det ender næppe med, at „Rom tager det hele“. Dertil er Folk i Almindelighed ikke nær ideelt nok anlagt o. s. v.“ „Dog vil vi, hvad enten der er store eller smaa Udsigter, ufortrødent arbejde videre, efter Apostelens Ord „med Haab og mod Haab“, og kun for Folkekirken ønske, at den paa Trods af Protestantismens Principer maa bevare saa meget af den gamle ægte Kristendom som muligt.“

Hvem kan være blind for den voksende, aandelige Forvirring i den protestantiske Verden, denne Raadløshed, hvori Tidens Børn, de „moderne Mennesker“, staar i Kampen om en Livsanskuelse, om Verdensanskuelserne. Det store Flertal kan hverken finde ud eller ind og fristes til at give Afkald paa Religion. Men i Længden kan Mennesket ikke undvære den. Flere og flere bliver de, som gaar med Hunger og Tørst derefter og spejder efter et Ly, hvor deres Sjæle kan finde Ro. Det lutherske magter de ikke at tilegne sig, det personlige Ansvar viser de fra sig; de raaber efter en Nødhavn, efter et Moderskød, hvor Hvilen kan være tryg. Og naar denne Raadløshed tager Overhaand, ja da staar den romerske Kirke der og aabner sin moderlige Favn, udbreder sine Arme og siger: „Kom til mig, her er Moderkirken; jeg skal huse Eder i et sikkert Ly, stol blot paa mig ubetinget, saa tager jeg Ansvaret for det hele, giver Eder de haandfaste Garantier og sikrer Eder Fred i Sjælen og Salighed i Himmelen!“ Saa er det for sent for den lutherske Kirke at genvinde sine Børn; dens Tid som Folkekirke vil da være udløbet.

Skal dette forebygges, da er det paa Tide, at den lutherske Kirke tager sig sammen, saa at Præsterne og de medvirkende Lægfolk er paa Post imod den katholske Propaganda og arbejder energisk i Ord og Gerning for at bekræfte Menighederne i den lutherske Arv og ligesaa energisk søge

at vejlede de mange søgende og raadløse og særlig Ungdommen til at kaste Anker i den kristne Tro efter luthersk Opfattelse. Reformationsjubilæet skal bidrage sit til dette. Fra det skal der udgaa et Vagtraab ud over Landet, som siger: Vær paa Fders Post, I lutherske Kristne, lad Eder ikke berøve Arven fra Fædrene, men saml Eder om den, ned-sænk Eders Hjerter deri for selv at have Fred og aandelig Kraft til Livets haarde Kamp og for at kunne hjælpe Tidens Børn og den opvoksende Slægt til Hvile i det samme! Men skal dette ske, saa bør det holde op med den Taleform, at Ingen kan sige, hvad det lutherske er. De gode Mænd, som hidtil har betjent sig af den, bør finde et andet Udtryk for, hvad godt de har paa Hjerte, for at det ikke skal blive misforstaaet og misbrugt til Skade for det lutherske Trosliv og Menighedsliv.

Det andet Spørgsmaal var dette: Hvorledes gaar det til, at i lutherske Egne udenfor Danmark kan ogsaa den Paastand opkomme: „Ingen kan sige, hvad det lutherske er“. Jeg tænker paa Tyskland. Her stiller det sig saaledes, at én Gruppe besvarer Spørgsmaalet om det lutherske med en Henvisning til det personlige Trosliv i Hjertet og i Praksis, som brød frem hos Luther, og som i dets Inderlighed er det Centrale i den lutherske Reformation. En anden Gruppe, som ogsaa vil fastholde dette, henviser tillige til den rene Lære, hvori dette

Trosliv har givet sig Udtryk, til Bekendelsesskrifterne, Luthers Katekismer, de schmalkaldiske Artikler, Augsburgerkonfessionen og Konkordieformlen. Men foruden disse to Grupper er der andre, som udvælger sig det ene eller det andet Moment, der unægtelig hører med til det lutherske, men ikke er Hovedsagen, og gør dette til det ægte lutherske. Nogle nævner Subjektivismen, Personlighedens Frigørelse til helt at staa paa sine egne Ben og i de aandelige Spørgsmaal ikke at være bundet af andet end sin individuelle Overbevisning, sin Samvittighed og Tanke; dette alene skal være ægte luthersk. Andre nævner Nationalitetsfølelsens Frigørelse, Fædrelandskærlighedens Frigørelse, Statens Frigørelse fra Kirkens og Pavens Aag. Atter andre nævner Familielivets og Kaldsvirksomhedens Frigørelse, at Ægteskabet er den normale og gudvelbehagelige Stand, og at ethvert jordisk Livskald, der rodfæster i Skabelsens Orden, Haandværkerens, Landbrugerens, Købmandens, Embedsmændens, Husmoderens, Kokkepigen, Tjenestekarlens eller Fyrstens og Kongens Livskald er i Guds Øjne lige gode og akkurat lige saa velbehagelige som Præstens, naar de udføres i Troskab, som det sømmer sig Guds Børn. Endelig er der dem, hvis Svar lyder saaledes: Nej, Verdenskulturens Frigørelse i Videnskab, Litteratur og Kunst, i Industri og Handel, og hele Borgersamfundets frodige Udfoldelse, uafhængigt af Kirkens Formynderskab, det er det

egentlig lutherske. — Tænker man sig nu en af de søgende, som selv er uden Standpunkt, men spørger om, hvad det lutherske er, og saa hører alle disse vidt forskellige Svar, saa ligger det lige for, at man kommer til det Resultat: Ingen kan sige, hvad det lutherske er; thi disse Svar er saa brogede og nogle af dem saa indbyrdes uforenelige, at det bliver umuligt at bringe dem til Enhed under et fælles Udtryk. Der bliver kun tilbage selve Navnet det lutherske, hvis Indhold altsaa ikke kan præciseres.¹⁾

Her i vor lille danske Kirke er der to forskellige Betragtningssveje, som har ført troende lutherske Kristne til den samme Paastand. Fra den ene Side er man opfyldt af den varme Iver for at værne om og fremhjælpe det sande Hjerternes Trosliv i Luthers Aand og et tilsvarende Menighedsliv. Men netop derfor er man bange for og frabeder sig paa det bestemteste, at der forsøges paa at give noget bestemt, formuleret Udtryk for dets Indhold.

---

¹⁾ En interessant og kuriøs Illustration til den indbyrdes forskelligartede Opfattelse af det lutherske i Tyskland er det lille Hefte af Voigtländers Quellenbücher, Nr. 42 (Leipzig), hvori Prof. Hans Preuss i Erlangen, en udmærket Lutherforsker og tillige kirkelig Kunsthistoriker har samlet „Lutherbildnisse, historisch-kritisch gesichtet und erläutert, mit 36 Abbildungen.“ Foruden Lutherbillederne af L. Kranach og hans Elever møder man her Fremstillingen af Luther som „tysk Herkules“, katholske Spottebilleder, Luther som orthodox Kirkefader, Luther som Pietist, Luther som Rationalist „Aufklärer, Luther som tysk Mand, som Familiefader, som den bedende, Digter, Tænkter, som Helt, endelig to Forsøg: „Den historiske Luther“ og „Luther som Personlighed“. Den lille Bog koster kun 80 Pf.

For selve Livets Skyld vil man ikke tillade, at der dannes et Alenmaal, som man siger, en Justerstok, en Politistav, hvormed det lutherske kunde maales og hævdes. En saadan Interesse for den rette Lære er dræbende for Livet. I samme Grad, som den tager Overhaand, sygner Livet hen, og saaledes som Mennesket er med dets medfødte Intellektualisme, vil den altid fristes til at lade dette forstandsmæssige og hjertekolde blive det dominerende, naar der skal gives Læren et bestemt Udtryk. Derfor maa man ikke forsøge paa at sige, hvad det luthersk er, i formulerende Ord. Og der føjes til, at det kan heller ikke siges. Thi vilde man tage Bekendelsesskrifterne, f. Eks. den augsburgske Konfession, saa er det virkelige Forhold dette, at ikke en eneste Præst kan hefte for alle dens enkelte Udsagn og tænker heller ikke paa at overholde alle dens Bestemmelser, Ord til andet. Men saa er det jo netop bevist, at den egner sig ikke til Bekendelsesskrift. Ingen kan sige, hvad det lutherske er, ikke engang Reformationens egen, klareste og betydeligste Bekendelse.¹⁾

---

¹⁾ I Højskolebladet for ¹²/₁ 1917 udtaler Frimenighedspræst Morten Larsen: „Hr. Pastor Koch undslaa sig for at komme ind paa en Drøftelse af „det evangelisk-lutherske“.... Jeg har bedt ham at sige saa klart, at andre Mennesker kan faa fat derpaa, hvad han og de, der med ham strider for at bevare Folkekirken som „evangelisk-luthersk“, forstaar ved dette Udtryk? Er der noget urimeligt deri? Jeg kan ikke indse det. Hvortor undslaa Hr. Pastor Koch sig da for at svare derpaa?

Jeg skal sige ham det, hvis han ikke véd det. Det er, fordi hverken han selv eller nogen af hans Meningsfæller kan give et Svar derpaa, som kan staa for Kritik.“

Hertil er nu at sige, at det jo er ganske rigtigt, at Troens Liv i Hjerterne og dets Udfoldelse i Menighedsliv og Dagliglivets Praksis er udsat for en Fare, naar Interessen hæfter sig ved Læren, den rene Lære. Herom har den lutherske Kirke gjort sine triste Erfaringer i Slutningen af det 16de og i det 17de Aarhundrede. Ortodoksismens Tidsalder er i det store og hele det virkelige Troslivs Efteraars- og Vintertid, indtil Hjertets Krav og den lutherske Kristendomsopfattelses inderste Krav begyndte at vaagne i Pietismen, uden dog at tilbagevinde det friske og frodige Trosinderlighedens Liv, som karakteriserer Luther og Reformationstidens bevidste Kristne. Læreinteressen og Theologien rummer, som alt bemærket, Fristelse til at kvæle selve det aandelige Liv i dybere Betydning.¹⁾ Men denne Kvælning er ikke nogen nødvendig Følge af, at Sindet kommer til at beskæftige sig med Lærespørgsmaal. Meget mere er det det normale, at Tænkningen, som dog ogsaa er en ret væsentlig Side af Menneskevæsenet, selv om dens Bestemmelse ikke er at dominere, men at tjene, søger at klare sig, hvad der har grebet Villien og Følelsen og fylder dette Inderste og Grundlæggende og Toneangivende i Personligheden. En af Evangeliet greben Villie, et af Guds Naade bevæget, taknemmeligt Hjerte maa og kan ikke lade være

---

¹⁾ Jvnfr. A. S. Poulsen: Liv og Lære. I Anl. af Dr. Krarups Værk: Livsforstaaelse. 1916. S. 65 ff.

nærmere at gøre sig selv Redé for og omsætte til en vis Grad af Tankeklarhed, hvad der fra allerførste Øjeblik i den religiøse Udviklingsproces ogsaa har sat Tanken i Bevægelse. Undlades dette, saa fører Vejen ind i en hensvømmende Mystik, som hverken er luthersk eller apostolisk-kristelig, eller i et Sværmeri med tøjlesløs Voldsomhed, som var en af de første og yderst faretruende Misvisninger, Luther og hans Medarbejdere havde at kæmpe imod. Det er en aandelig Nødvendighed for den enkelte og for Menigheden, Kirken, at der findes Udtryk, som ikke kan misforstaas, for, hvad der er „Livets“, Troslivets Indhold. Derfor bør man ikke give Afkald paa at angive dets Hovedtræk i tydelige, tankemæssige Ord, som udtrykker „Kvintessensen“ af den lutherske Lære.

Naar det siges, at dertil nytter ikke en Henvisning til Bekendelsesskrifterne, og at navnlig den augsburgske Konfession ikke egner sig dertil, da er det en Mistydning af disses Oprindelse og Beskaffenhed, og af den Plads, de har i den danske Folkekirke. Betragtningen af dem som en „Justerstok“ eller „Politistav“ til Udrensning, er en Misforstaaelse. Har de ogsaa i et enkelt Tidsrum været anvendt saaledes, saa var det en Udartning af en ilde anbragt Nidkærhed. I lange Tider har en saadan Brug ligget ganske udenfor den kirkelige Styrelses Tankegang, og Praksis har vist indtil Overflod, at man kun vil have dem betragtet

som en aandelig Vejledning til at blive i den sunde Lære.“¹⁾ Vel forudsætter dette, at man veed at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt, og herom paastaas der, at denne Skelnen er umulig at gennemføre. Hvad en anser for væsentligt, vil en anden anse for at være af mindre Betydning eller betydningsløst eller omvendt; og hvad der til Tider under givne Forhold maa tillægges stor Vægt, kan til andre Tider stilles ganske i Baggrunden. Derfor siges det, at ingen kan drage en Kridtstreg mellem det, som maa fastholdes, og det, der kun har haft forbigaaende Betydning i disse Skrifter. Men det er nu engang umuligt at beskæftige sig med det aandelige Liv og i det hele ugørligt at bedømme Aandsomraader uden aandelig Sans, og fra denne er netop den nævnte Skelneevne uadskillelig. Det gælder ikke alene om Troslivets og Troserkendelsens Omraader, men overalt, hvor man har med aandelige Værdier at gøre, og det er saaledes i sin gode Orden at paakalde denne Evne, idet der henvises til Bekendelsesskrifterne som Udtryk for, hvad det lutherske er. Imidlertid har det i en Aarrække vist sig, at det er ganske umuligt at skaffe dette Synspunkt Anerkendelse hos dem, der i den religiøse Inderligheds Interesse paastaa, at ingen kan sige, hvad det lutherske er. Det maa nu engang ikke søges nærmere bestemt, for at ikke „Læren“ skal kvæle „Livet“, og saa skal det staa

---

¹⁾ Jvnfr. A. S. Poulsen: Liv og Lære. 1916. S. 48—49.

fast, hvor meget der end argumenteres ud fra alt aandeligt Livs Vilkaar, at enhver Tale om det væsentlige og det uvæsentlige er i denne Forbindelse utilbørlig, en Indbildning.

Derfor lader vi dette Stridsspørgsmaal ligge som haabløst for Tiden. Men saa er der et andet Argument, som netop Reformationsjubilæet maa drage i Minde, et historisk Vidnesbyrd, som ingen kan afvise, naar Talen er om, hvorvidt Troslivets Inderlighed og Kraft lader sig forene med Bestræbelsen for at udtrykke dets Indhold i Ord og Sætninger, saaledes som det forsøges i Bekendelsesskrifter, eller i en kortere formuleret Bekendelse. Og det er dette, at de Mennesker, hos hvem fra Begyndelsen det lutherske pulserede stærkest og frembragte de kraftigste og frodigste Virkninger, dem var det netop, der skabte og samlede sig om og følte sig styrket ved disse bestemte og afklarede Udtryk for det lutherske, som vi kalder Bekendelsesskrifterne, Katekismen og Konfessionen. At de Kredse, der i Reformationstiden knæsatte disse og elskede dem som Klenodier for Menigheden, ikke kan beskyldes for et svagt Trosliv, der var ved at blive kvalt af Læreinteressen og Theologi, det er lige saa bekendt eller dog lige saa ubestrideligt, som at det var Luther og Melanchthon, der udarbejdede dem, og deres nærmeste Vennekreds, som sammen med dem gav dem deres Plads i Menigheden. Just, hvor „Livet“ var aller inder-

ligst, var aller kraftigst og nydannende, dér vidste man saa udmærket at sige, hvad det lutherske er, og glædede sig ved med Guds Aands Hjælp at kunne lade Tanken udforme det i klare Ord med Afgrænsning, saa vidt muligt, til alle Sider. Det begyndende lutherske Menighedsliv samlede sig derom til Troslivets Bekræftelse, Næring og Vejledning, alt mens de holdt Guds Ord i Bibelen højt i Ære som det, hvoraf deres Førere havde øst, og paa den Maade lærte de at forstaa Skriften paalideligt og følge den troligt. Var det saaledes i Begyndelsen, — og dette er et umisteligt Stykke af Reformationens Minder, hvor er det da besynderligt, at Talsmænd for Trosinderlighed og bevidst Menighedsliv i vore Dage vil fastholde den Paastand, at hvad det lutherske er, kan ingen sige og maa ingen sige i afklarede Ord, og at navnlig disse Bekendelsesskrifter ville kvæle Livet, dersom man vil lade dem være Udtryk for, hvad det lutherske er! Tidens aandelige Forvirring stiller da ogsaa et uafviseligt Krav om at knytte Ordets Tjenere, ikke til deres Bogstav, men til den aandelige Vejledning i dem, saa længe der skal være Tale om et Kirkesamfund, der kalder sig luthersk med Rette, og ikke en lille, let overskuelig Frimenighed, hvor Præst og Menighed kontrollerer hinanden, eller en Mængde saadanne, der savner Sammenslutningens gensidige Støtte og derfor tidligere eller senere antager Sektvæsenets Ejendom-

melighed, bærer deres Lederes Særpræg, saa at Forbindelsen med den gamle Stamme, den lutherske Reformation, bliver mere og mere ukendelig.

Ogsaa ad en ganske anden Vej er man herhjemme kommet til den samme Betragtning, at ingen kan sige, hvad det lutherske er, omend det sidste Maal er det, som foran blev nævnt, Troslivets Inderlighed og Menighedslivets Udfoldelse efter de apostoliske Frimenigheders Forbillede. Hovedføren paa denne Vej er for Tiden Kirkeminister Th. Poulsen.¹⁾

Vejen er den politisk-historiske, som betrædes for at faa Klarhed over det kirkepolitiske Hovedspørgsmaal. Man møder Kravet om en Kirkeforfatning for vor lutherske Folkekirke. Saa maa der spørges om, hvad denne er i Henhold til vor politiske Historie. Svaret søges ganske naturligt i Grundloven af 1849, som udtaler: „den evangelisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke“. De, som skrev denne Grundlov og vedtog den paa Ridsdagen, maa naturligvis have vidst, hvad de selv mente med dette Udtryk, „den evangelisk-lutherske Kirke“. Men hvad andet kunde de forstaa derved end den velkendte lutherske Kirke, som i 1849 levede i Danmark? I dens Ly trivedes de mest forskelligartede religiøse Retninger: paa den

---

¹⁾ Se ovenfor S. 25 f.

ene Side den udvandede vulgære Rationalisme med dens Minimum af religiøst Indhold, men rigtignok ogsaa med Personligheder af en saadan moralsk Lødhed, at vi, det 20. Aarhundredes Børn, ikke alene maa se med Respekt tilbage til dens bedste Typer, men af dem kan faa en tiltrængt Vejledning til at lade Ordet Pligt faa sin rette Plads i Livet, og saa paa den anden Side Grundtvigs Vidnesbyrd i dets oprindelige Kraft og Konkretion som Modsætning til al afblegende Udvanding. Paa den ene Side den Heibergske Mellemting mellem kristen Tro og Hegelsk Filosofi, som fandt sit Udtryk i Teksten til Weysses Reformationskantate til Universitetsfesterne, og saa paa den anden Side noget saa positivt og inderligt, men vel ogsaa snæversynet, som „de helliges“, Forsamlingsfolkets, Kristentro i deres Lønkamre og Konventikler, som Staten bekæmpede med Politiforholdsregler. Paa den ene Side den Kierkegaardske Individualisme med dens Opfattelse af Troen som Lidenskab for Paradoxet, og saa paa den anden Side Mynsters Vidnesbyrd og Martensens Theologi og Prædiken. Saa broget var det Aandsliv, som trivedes i den Kirke, der i de Aar kaldte sig den lutherske her i Landet. Ingen vil være i Stand til at forme et Udtryk for Trosopfattelse, for Kristendomsforstaaelse, der kongruerer med og virkelig dækker disse højst forskellige Arter eller Afarter af det lutherske

— undtagen selve Navnet „luthersk“. Altsaa: Ingen kan sige, hvad det lutherske er.

Dette er den politisk-historiske Betragtning, hvorigennem man ledes til den oftnævnte Paastand. Hvorvidt den er i fuld Overensstemmelse med Grundlovsforhandlingernes Forløb, og navnlig, om man i Rigsforsamlingen havde den Opfattelse, der her er fremsat, af den „evangelisk-lutherske“ Kirke, det er noget, hvorom der kan være Tvivl. Andre har faaet det Indtryk, at Meningen ikke var den i Folket faktisk bestaaende Kirke med de forskellige Afskygninger, ja Modsætninger, men den i de ældre Love og Anordninger omtalte lutherske Kirke.¹⁾ Men lad ogsaa Kirkeminister Poulsen have Ret i sin Forstaaelse af Grundlovsfædrenes Mening med Udtrykket „den evangelisk-lutherske Kirke“, saa er i hvert Fald selve den politisk-historiske Betragtning for spinkelt et Grundlag for den vidtrækkende Udtalelse, at ingen kan sige, hvad det lutherske er. Vel veed jeg (se ovenfor S. 26 Anm.), at Ministeren ikke mener denne Sætning i hele dens vidtrækkende Betydning, men kun i en bestemt kirkepolitisk Forbindelse, nemlig, at der ikke eksisterer, ej heller kan eller bør gives nogen Formulering, der egner sig til juridisk Brug for at hævde „den rene Lære“. Jeg ønsker ogsaa at gentage som Ørenvidne, at den Kirkepolitik, som han følger

---

¹⁾ Jvnfr. H. C. D. Møller: Om Stat og Kirke I. Kbhvn. 1869, f. E. S. 177.

i Henhold hertil, har til sidste Formaal et Menighedsliv efter Aposteltidens Ideal og et sandt, personligt Trosliv i Frimenighederne. Men Ordene har ved Gentagelse faaet programmatisk Klang, og er ud over Landet forstaaet som en Tilkendegivelse i videste Betydning af, at det er umuligt at sige, hvad det lutherske er, — altsaa netop det, som paastaas fra katholsk Side, og som Romerkirkens Propaganda maa ønske indoptaget i Befolkningens almindelige Bevidsthed, fordi det baner Vejen for konfessionel Ligegyldighed og saaledes lammer Folkets Modstandskraft overfor Katholicismen.

Derfor maa det ønskes, at denne Udtryksmaade helt kunde ophøre, og at man saavel i den særlige kirkepolitiske Diskussion som under alle Bestræbelser for at værne Troslivets Inderlighed imod ortodoks Forbening, vilde forme sine Ord saaledes, at de ikke yderligere skulle udbrede og fæstne den Forestilling, at ingen kan sige, hvad det lutherske er.

III.

DEN RETTE VEJ TIL SPØRGSMAALETS BESVARELSE.

Vil man finde Svaret, saa gaar det ikke an at blive staaende ved Aaret 1849 og se sig om efter, hvad der paa det Tidspunkt havde Hjemsted i den lille danske Kirkeprovins. Det lutherske tilhører den almene Kirkehistorie, og Reformationsjubilæet minder os om, at det har et Livsløb ikke paa ca. 70 Aar, men paa 400 Aar. Som enhver aandelig Bevægelse har det lutherske Krav paa, at man efterspører dets Væsen i dets Oprindelse, dér, hvor Kilden sprudler friskest og gav det dets grundlæggende Præg. Man maa søge tilbage til Aarene fra 1517 til 1530 eller saa. Det kan gøres igennem lærde Undersøgelser; men det kan ogsaa ske ad en for Lægfolk tilgængelig Vej. I begge Tilfælde møder man en Kæmpeskikkelse med saa vældigt et Aandsindhold, der sprudler frem med en saa betagende religiøs Kraft, og en saa skarpt præget Personlighed, at det for den, der kan og vil

modtage aandelige Indtryk, vil være umuligt at sige: „Jeg veed ikke, hvad det lutherske er.“

Den for Lægfolk lettest tilgængelige Vej er følgende ganske ligefremme og i det hele lidet besværlige: Tag først en god Fremstilling af Luthers Liv! I den Henseende er vi heldigt stillede med gode Bøger baade fra ældre og nyeste Tid. Der er de ældre, Listovs og den norske Oversættelse af Julius Køstlins Luthers Liv (Kristiania, Cammermeyers Forlag 1886). Af nyere Dato: G. Jørgensen: Luther og hans Tid, I.—III. (Selskabet til Folkeoplysningens Fremme, Gads Forlag 1903—8) og Ludvig Schrøder: Martin Luthers Liv og Gerning (Lehmann og Stage 1903—4). Sidstnævnte Skrift er i Anledning af Jubilæet kommet i ny, smuk Udstyrelse, medens Prisen er nedsat fra 3 til 1 Kr. Endvidere Severinsens Lutherværk, som med sine fem Bind kun koster 7 Kr. og i det første bringer en populær Lutherbiografi paa Grundlag af den nyere Forskning (de fire andre Bind giver de reformatoriske Skrifter, Prædikener og blandede Skrifter (Gads Forlag 1910—14); den danske Udgave af Wilh. Walthers Luthers Personlighed, en Karakterskildring (Gyldendals Forlag 1917); Lundenser Professoren Hjalmar Holmquists populære Jubilæumsskrift, Martin Luther, i dansk Oversættelse (Pios Forlag 1917); den norske Menighedsfakultetslærer, Pastor Sverdrups „Hvorledes blev Luther Reformator“ (Kristiania,

1917), og endelig det af Kirkeministeriet foranstaltede Jubilæumsskrift af Professor Ammundsen, „Lutherbogen“ (O. Lohses Forlag), som med sine 192 Sider og Billeder kun koster 50 Øre!

Læs en eller et Par af disse Bøger, og læs dem grundigt ikke blot til Underholdning eller af Kundskabstørst, men med et beredvilligt Sind og et Hjerte, som higer efter at finde den højeste Sandhed til at leve paa! Da vil man faa et levende, gribende og klart Indtryk baade af Luthers Personlighed, og af det, han kæmpede for; han vil træde Læseren imøde som en Profetskikkelse i Lighed med Guds Profeter i Bibelen, og da bliver der ingen Uvished om, hvad det lutherske er. Det vil ikke sige, at enhver Læser saa ogsaa vil være i Stand til at udtrykke det i klare og træffende Ord paa udtømmende Maade, end sige som et theologisk udformet Lærebegreb. Her drejer det sig om Livsrealiteter og Livsværdier, og om dem kan man udmærket vide Besked og have urokkelig Vished, selv om det kniber med at faa det sagt i sproglig korrekte og dækkende Udtryk. En Ægtefælle kan have Kærlighedens fuldkomne Forstaaelse af og al ønskelig Klarhed over, hvad Hustruen eller Manden indeholder; en Moder kan med Hjertets Forstaaelse eje et aldeles paalideligt Billede af sit Barns Væsen med alle dets Ejendommeligheder. Og dog kan man mangle Evnen til at skildre denne Livsrealitet, disse Livsværdier paa en Maade, som

er fyldestgørende og ikke til at tage fejl af for fremmede. Saaledes ogsaa her! Tankeklarhed og Herredømme over Sproget er ikke enhvers Sag. Her drejer det sig først og fremmest om Samvittighed, Villie og Følelse. Saa faar det gaa med den tankemæssige Tilegnelse, som det kan bedst. Den, der ærligt fordyber sig i en af de foreliggende Lutherbøger og dertil vil føje Læsning i hans reformatoriske Skrifter og leve noget med hans Prædikener¹⁾ og ikke er forud bunden i Katholicisme eller en filosofisk Livsanskuelse eller forvirret og forkvaklet af „Fritænkeri“, vil ikke komme til at svæve i Uklarhed om det centralt lutherske. Og er det indoptaget i Villien og Følelsen, saa vil ogsaa Begreberne klare sig saaledes, at man kan sige: Jeg veed, hvad jeg som luthersk Kristen ejer og vil, og møder der mig noget, som er i afgjort Mødstrid med det lutherske, saa skal jeg ogsaa nok vide, at holde mig det fra Livet, selv om jeg ikke evner i klart formede Ord paa staaende Fod at udsige, hvad det lutherske er.

Et saadant Standpunkt vil i Almindelighed være tilstrækkeligt for lutherske Kristne, og indtages det, vil for den aandeligt interesserede Klarheden og den tankemæssige Tilegnelse vindes lidt efter lidt i stigende Grad. En anden Ting er, at de, der har

---

¹⁾ Severinsens ovennævnte Værk II og III, eller Frederik Nielsen og I. Kaper: Luthers reformatoriske Skrifter i Udgave, 1883.

faaet den særlige Uddannelse, og hvem det paa en eller anden Maade paahviler at vejlede andre med Hensyn til det lutherske, maa kunne give klar Besked og formulere Udtrykkene derfor, ikke paa juridisk Maade, men til aandelig Forstaaelse. Ved Reformationsjubilæet drejer det sig ikke om den fuldstændige theologiske Redegørelse for det lutherske, som er vore Dogmatikeres Sag, men om at klarlægge Hovedtrækkene deri. I det følgende skal det derfor forsøges at angive de tre Hovedtræk, som tilsammen udgør det centrale i den lutherske Reformation.

III.

DET CENTRALE I DEN LUTHERSKE REFORMATION.

Naar man gennemlæser den „Undervisning til den danske Almue om de fortrinligste Velgerninger, som Kirkeforbedringen har skænket os“, der ved Reformationsjubilæet i 1817 blev uddelt i Folket gennem alle Landets Skoler, falder det i Øjnene, hvilken Vægt man den Gang lagde paa Lærens Forbedring.¹⁾ Vel fremhæver den ogsaa ligesom Hyrdebrevet fra Rigets Biskopper det religiøse Livs Fornyelse med en Styrke, som vidner om, at „Oplysningstiden“ var i Begreb med at udrinde. Men det var dog Lærens Renselse og „Fornuftens“ Frigørelse, som ved det forrige Jubilæum traadte i Forgrunden. Efter den Udvikling, som det kirkelige Liv har gennemløbet siden da under Indflydelse af Mynster, Grundtvig, Kierkegaard, Martensen og Vilh. Beck, vil ingen let falde paa, at det centrale i den lutherske Reformation maa søges paa Lærens Omraade.

---

¹⁾ Jvnfr. Alexander Rasmussen: Reformationsjubilæet 1817 (Lehmann og Stage, P. Haase, Kbhvn. 1917, S. 74. 79 f. 83).

Dets første Hovedtræk er ikke Renselse af Læren, men et religiøst Livsgennembrud af enestaaende Kraft, saaledes som det ikke var set siden Aposteltidens Slutning. Selve den grundlæggende Begivenhed den 31. Oktober 1517 vidner derom. Allerede siden Foraaret 1516 havde Luther fra Præsikestolen taget til Orde imod Afladsuvæsenet, og vidnet om „Kristi Fortjeneste“ og talt om den sande Omvendelse, „den indre Bod, som er hele Kristenlivets Pligt“. Han raabte Ve over Præsterne, fordi de sov, „snorksov“, og betegnede i en Prædiken fra Februar 1517 den gængse Afladspraksis som en Hindring for at komme til Kristus.¹⁾ Luther siger selv, at Striden mellem ham og Paven begyndte, da han maatte prædike og skrive imod Afladsprædikanterne, der gjorde det saa groft som „Pengepungstærskere“, (etliche Beuteldrescher), at han ikke kunde tie. Men hans vældige Vagtraab den 31. Oktober, der i Løbet af nogle Maaneder genlød over hele Tyskland og store Dele af Europa, angiver Reformationens egentlige Begyndelse. Det var de 95 Sætninger, som fandtes opslaaet ved Eftermiddagsgudstjenesten paa Slotskirkens Dør. Her var det ikke Universitetsprofessoren, der talte, uagtet de var formulerede som Indbydelse og Grundlag for en Disputats paa Wittenbergs lærde Højskole. Nej, det var Evangelieforkynderen,

---

¹⁾ Buchwald: Dr. Martin Luther. Ein Lebensbild. 2. Udgave. Leipzig 1914. S. 99 f.

den religiøse Heros, som skaffede sit bevægede Hjærte Luft og meldte sig som det, han sig selv uafvidende skulde blive, en Guds Profet i Tidens Mørke og Pavekirkens aandsmægtige Bekæmper. Det høres allerede af den første Sætning: „Naar vor Herre Jesus siger: Omvender Eder o. s. v. (Mt. 4, 17), saa har han villet, at de troendes hele Liv skal være Omvendelse“, og i den anden: „Det Ord kan ikke forstaas omi . . . . Skriftemaal og Fyldestgørelse efter Præsteembedets Anvisning“. Det genlyder i den 36te: „Enhver Kristen, som angrer i Oprigtighed, har fuld Fritagelse for Straf og Skyld“, og navnlig i den 62de, som er Luthers Hovedsætning: „Kirkens sande Skat er det allerhelligste Evangelium om Guds Herlighed og Naade“, og i de to sidste: „Man formane de kristne til at beflicte sig paa Efterfølgelse af deres Hoved, Kristus, gennem Straffe, Død og Helvede og saaledes hellere stole paa at indgaa i Himmerige gennem megen Trængsel end gennem den Fortrøstning: „Det har ingen Nød“.“

Fra først til sidst er det Troslivets, Hjertelivets inderste Kærne hos den kristne, som udgør det mest iøjnefaldende Hovedtræk, det dominerende centrale i den lutherske Reformation, — ikke en Lære om Retfærdiggørelsen af Troen, men Gennembrudet af det Liv i Samfund med Gud, som Jesus Kristus havde bragt Verden og betroet sine Apostle at vidne om, og som i Paulus fik sin ejendomme-

lige store Talsmand som Hedningeverdenens Apostel. Derfor kan man ogsaa udtrykke det saaledes, at Genoplivelsen af det paulinske Vidnesbyrd i dets oprindelige Kraft, som var blevet dæmpet og lavmælet og siden forvansket og bragt til Tavshed i den officielle Kirke, og et dertil svarende Personlighedsliv og Menighedsliv, det er det første og afgørende Hovedtræk i det evangelisk-lutherske.

Saaledes maa det være, fordi Reformationen er bleven til som en umiddelbar Virkning af, hvad Morten Luther selv havde oplevet. Det er bekendt, hvorledes han som Munk har kæmpet i strængeste Lydighed under Klosterlivets Regler for at faa en forsonet Gud, at han trods alt dette ikke kunde faa Fred i sit Hjerte, men var i bogstavelig Forstand syg indtil Døden i Samvittighedsnød over sine Synder. Det er lige saa bekendt, at det første, der bragte ham nogen Lindring, var Ordet fra den tredie Trosartikel, som den gamle Munk, rimeligvis Novicemesteren, Prøvemunkenes Foresatte, Johann Greffenstein, foreholdt ham: „Jeg tror paa Syndernes Forladelse“. Det var et levende Frøkorn, som fra den gamle Kirke blev rakt til den nye, som skulde komme.¹⁾ Men den egentlige Solopgang foregik, som naar Nattemørket først langsomt viger, og Solen tilmed finder Skyer paa Himlen, der atter og atter maa brydes igennem,

---

¹⁾ Edvard Sverdrup: Hvorledes Luther blev Reformator. Kristiania 1917. S. 68.

indtil det bliver straalende Solskin. Først under Vejledning af hans øverste Foresatte, Augustinermunkenes Generalvikar Johann von Staupitz, og gennem Læsning af Bernhards og Augustins Skrifter og frem for alt ved Fordybelse i Bibelen, var det, at Luther førtes frem til at opleve den Solopgang fra det høje, hvormed Reformationens afgørende Fødselstime slog. Allerede tidligere havde Romerbrevets 1. Kap. V. 17 fæstnet sig i hans Sjæl. Men det var under Forberedelsen til Forelæsninger over Salmernes Bog, i Vinteren 1512—13, at Guds Aand besøgte Luther gennem Profet- og Apostelordet, „Den retfærdige skal leve af sin Tro“, med saadan Klarhed og frigørende Varme og Kraft, at alt i ham jublede i taknemmelig, tilbedende Glæde over, at Guds uforskyldte Naade i Kristus havde sejret og fortrængt Sjælekampens Mørke. Fra nu af var Syndernes Forladelse, som ved Troen giver „Liv og Salighed“, det uudtømmelige Væld i Luthers Personlighed, hvoraf hele hans Reformatorgerning udsprang. Derfor, naar der spørges om, hvad det evangelisk-lutherske er, eller det centrale i den lutherske Reformation, saa er dette Troens Liv i Hjertet og Guds barnets Lydighed som Følgen deraf, at nævne som det første Hovedtræk og det alt beherskende.

Som det andet, og netop kun som det andet, men rigtignok i den uadskilleligste Forening med det første, melder sig straks Guds Ord i Bibe-

len. Ogsaa om dette andet Hovedtræk gælder det, at det er en Følge af Luthers personlige Oplevelse. Bibelen havde han vel allerede som Skoledreng i Magdeburg haft Lejlighed til at se og læse lidt i. Den var ikke i Middelalderen saa sjælden en Bog, som man længe blandt Protestanter har fortalt. Sytten forskellige Oversættelser paa nedertysk og højtysk vidner om, at Interessen for den levede stadig, hovedsagelig vel i Klostrene. Men den var inden Bogtrykkerkunstens Opfindelse en meget kostbar Bog og uhandelig stor og derfor en lidet læst Bog. I Klostret i Erfurt mødte Luther den, og vi veed, at han i sin Sjælenød ogsaa er tyet til den. Men foreløbig var den ham en Bog til Frygt og Bæven. Guds strænge Lov, den guddommelige Hellighed, Kristus som Dommeren mødte ham i den, og Ordet „Retfærdighed“ var ham det tungeste af alle: hvem kunde tilvejebringe den, selv med alle Bodsøvelser og Helliggørelseskampe ved Dag og ved Nat, saa at den kunde behage Gud og staa Maal for Kristus; hvem kunde nogensinde haabe at tilfredsstille Guds hellige Retfærdighed, om man saa arbejdede derpaa i al Evighed! Ikke engang, naar han i Rom. 1, 17 læste, at „i Evangeliet aabenbares Guds Retfærdighed o. s. v.“, kunde han udholde at se Ordet Retfærdighed. „Saa ofte jeg læste dette Sted,“ siger han selv, „ønskede jeg, at Gud aldrig havde aabenbaret Evangeliet. Thi hvem kunde elske den Gud, som vredes, dømmer og fordøm-

mer.“ Derfor blev Bibelen, hvori han kun altfor ofte mødte dette frygtede Ord, vel den hellige Bog for Luther, men ogsaa en Bog, hun kun kunde aabne med Skælven. Først da hint Daggy fra 3die Trosartikel havde begyndt at dæmre for ham og Lysningen i hans Hjerter bredte sig lidt efter lidt under Staupitz' Sjælesorg, begyndte Bibelen ogsaa at blive ham den dyrebare Bog, hvori tilsvarende Lyspunkter viste sig, f. Eks. Rom. 1, 17. Og da Guds Aands Klarhed lyste fuldt over dette Paulusord, og det forenede sig med Troen i Hertet, saa var med det samme den store Erobring gjort: Guds Ord var fundet, det stadfæstede hans Sjæls dyreste Eje. Nu mødte det ham paa de mangfoldigste Maader i den hellige Bog, saaledes som han selv fortæller: „Da begyndte jeg at indse, at Menigen er den, at gennem Evangeliet aabenbares den Retfærdighed, hvorefter den barmhjertige Gud retfærdiggør ved Troen. Her følte jeg mig fuldkommen nyfødt og gennem aabne Døre indladt i Paradiset selv. Da viste Skriften mig et andet Ansigt.“ Med Nødvendighed blev derfor Bibelens Betydning som stadfæstende, nærende og vejledende Troens Liv i Hjærte og i Praksis det andet Hovedtræk i det evangelisk-lutherske. Kun det andet, — det maa ikke glemmes — men uadskilleligt forenet med det første.

Hermed er angivet en meget vigtig Ejendommelighed, som adskiller det lutherske fra det re-

formerte. Dette sidste fik jo sit Grundpræg fra Ulrich Zwingli, og hans personlige Udvikling var gaaet en ganske anden Vej end Luthers. Det religiøse var ikke, i hvert Fald ikke fra Begyndelsen, Hovedinteressen hos ham. Han var Humanist og Fædrelandsven til at begynde med. Som Humanist studerede han Oldtidslitteraturen og var opfyldt af den humanistiske Idéverden hos en Erasmus fra Rotterdam. Derved førtes han til Studiet af Bibelen, fik Øje for Kirkens Misbrug og sædelige Forfald, brugte den fra sin Prædikestol til at rense Folkets Sæder, og først da Paavirkningen kom fra Wittenbergerreformatorens religiøse Genius, blev ogsaa han „Evangeliets“ Forkæmper ud fra, som han kaldte det, Guds eget Ord, „das Selbstwort Gottes“.¹⁾ Men paa enhver Maade var dog Bibelen hos ham det første og det grundlæggende. Deraf fulgte, at den ogsaa blev Lovbogen, hvor efter alt skulde rette sig, de gamle Kirkeskikke udrenses eller omdannes, og kun, hvad der i den var paabudt eller udtrykkelig tilladt, turde bibeholdes. Deraf den Radikalisme, som i den unge, reformerte Kirke fjernede alle Fortidsminder med noget Skær af det katolske, f. Eks. intet Alter i Helligdommen, ingen Prydelser, intet Orgelspil, ingen hellig Sang, undtagen Daveds Salmer, — denne iøjnefaldende Mod-sætning til Luthers Pietet overfor det traditionelle og det for Stemningslivet og Folkeopdragelsen be-

---

¹⁾ Theodor Brieger: Die Reformation, Berlin 1914. S. 227 f.

tydningsfulde, naar det kunde beholdes uden Forargelse og ikke ligefrem stred imod Bibelens Ord. Og denne bibelske Rigorisme omsatte sig til en Forestilling om Bibelens Inspiration, der efterhaanden betragtede hvert Skrift som i lige Grad indblæst af Guds Aand, ja hvert Blad, tilsidst ogsaa hvert Bogstav og Tøddel. Den reformerte Betragtning, som forskelsløst gjorde Bibelen til Guds Ord, var i Virkeligheden en Genoptagelse af Middelalderens herskende Bibelopfattelse. Den betegner, som vi straks skal se, en afgørende Forskel fra det lutherske. Men den havde paa Grund af sin logiske Følgerigtighed og Menneskeaaandens medfødte rationaliserende Tilbøjelighed en egen Smittekræft, som bar den samme Inspirationslære ind i den lutherske Kirke i Slutningen af det 16. Aarhundrede og skaffede den Eneherredømme i det 17. Den volder endnu store Vanskeligheder indenfor vor danske Folkekirke og er en af Hindringerne for den indbyrdes Forstaaelse. Derfor er det ved Reformationsjubilæet af Vigtighed at faa det tydeligt frem, at denne Bibelopfattelse er et fremmed Element, som intet har med det lutherske at gøre.

Luthers Stilling overfor Bibelen var paa Grund af hans fornævnte personlige Udvikling den, at være bunden i den rigeste Taknemmelighed og i den dybeste Lydighed og med den største Ærefrygt til „Guds Ord“, som havde mødt ham i Bibelen. „Samvittigheden bunden i Guds Ord“, det

er en ægte luthersk Sætning, og den betegner den ene Side af Reformatorens Forhold til sin Bibel. Men fordi Troen i hans Hjærte havde fundet Guds-livets Rigdom i Syndernes Forladelse ved Kristus relativt uafhængigt af den hellige Bog, forinden han rigtig lærte at læse den, derfor var han ikke alene den i Guds Ord bundne Mand, men samtidig ogsaa mærkværdigt frit stillet overfor sin Bibel, som han dog elskede over alt paa Jorden. For rigtig at forstaa dette, maa man vide, at hos Luther har Udtrykket „Guds Ord“, Gottes Wort eller blot „Das Wort“, en ganske bestemt Betydning,¹⁾ som atter har sin Oprindelse i hans personlige Udvikling, saaledes som den ovenfor er skizzeret.

Det betyder det samme som „Evangeliet“ eller Evangeliets Kærne, Ordet om Syndernes Forladelse i Kristus, hengiven for vore Overtrædelser, oprejst til vor Retfærdiggørelse, eller kort og godt „Ordet om Kristus“. Dette er Guds Ord, urokkeligt og uforgængeligt, fordi det udtaler, hvad han selv har oplevet som sit umistelige Eje, der har grebet og beriget ham med en saadan Kraft og Livsfylde, at det til syvende og sidst er det eneste ubetinget Værdifulde her paa Jorden, tillige det visseste af alt, ligesaa vis og endnu vissere end hans egen

---

¹⁾ Jvnfr. Theodor Brieger: Martin Luther und wir. Das reformatorische Christenthum Luthers nach seinen Kernpunkten. 1916. S. 39 ff.

Tilværelse, ligesaa evigt som Gud selv, hvis hellige Aand han deri har fornummet. Naar han møder dette Ord i et bibelsk Skrift og skønner, at det er det, der bærer hele Tankegangen, dets belærende, trøstende og formanende Indhold, saa bøjer han sig for det som inspireret, og alt, hvad det ud-siger i umiskendelig Forbindelse med denne Evangeliets Kærne, har for ham guddommelig Autoritet og indeholder den højeste Visdom, den dybeste Bekræftelse, bringer den rigeste Næring for Sjælen og kræver ubetinget Lydighed. Omvendt: naar „Guds Ord“ i denne egentligste Forstand ikke møder ham med umiskendelig Klarhed i et Skrift, eller naar et Skrift indeholder Ting, der synes uforenelige med Evangeliets Kærne, saa at det ikke vidner med samme Kraft og Tydelighed om Kristus og Frelsen i ham — hvad han kalder „Christus treiben“ — som f. Eks. Paulus eller Evangelierne, særlig Johannes Evangelium, saa tager han Afstand og forbeholder sig sin frie kristelige Personligheds Ret. Han praktiserer Paulus's Ord, at det aandelige Menneske bedømmer alle Ting (1. Kor. 2, 15).

Luthers karakteristiske Ord herom lyder saaledes: „Deri stemme alle hellige Skrifter overens, at de alle prædike og drive paa Kristus. Det er ogsaa den rette Prøvesten til at dømme alle Skrifter, om de maa dadles eller ikke, naar man ser, om de „Christum treiben“ eller ikke; thi al Skrift

viser os Kristus, Rom. 3, 21, og St. Paulus vil intet andet vide end Kristus, 1. Kor. 2, 2. Hvad der ikke lærer Kristus, det er endnu ikke apostolisk, selv om Peter eller Paulus lærte det. Atter: Hvad der forkynder Kristus, det vilde være apostolisk, selv om det var Judas, Annas, Pilatus og Herodes, som sagde det.“ (Erl. 63, 156 f. Fortalen til Jakobs og Judas Breve).

Saaledes udtaler han om Jakobs Brev, dog sikkert kun i Misforstaaelse af dets Indhold, den bekendte affejende Dom, at det er „et Straabrev“.¹⁾ Han forholder sig køligt og overlegent overfor Hebræerbrevet og Johannes Aabenbaring og bekender aabent, at hans Aand kan ikke finde sig i disse Skrifter med deres stærkt jødiske Præg, der paa

---

¹⁾ Men i Fortalen til Jakobs Brev (1522) siger han udtrykkelig: „Uagtet de gamle har forkastet denne St. Jakobs Epistel, roser jeg den dog og holder den for god, fordi den slet ingen Menneskelære opstiller og indskærper Guds Lov fyndigt (Gottes Gesetz hart treibet).“ Fremdeles: „Derfor kau jeg ikke regne Brevet til de rigtige Hovedbøger; men dermed vil jeg ikke formene nogen, at han anbringer og ophøjer (hebe) det, som det lyster ham; thi der er mange gode Ord deri.“ Paa lignende Maade udtaler han i Fortalen til Joh. Aab. (1522) Erl. 63, 169: „Med Hensyn til denne Bog lader jeg ogsaa enhver raade efter sit Skøn og vil ikke have nogen bundet til mit Skøn (Dünnel) eller Dom.“ Endelig maa det ikke glemmes, at han kun samligningsvis kalder Jakobs Brev „et Straabrev“. Efter at han har angivet, hvilke Skrifter der i det N. T. bør gælde som de rette Hovedskrifter, som „viser dig Kristus og lærer alt, hvad der er nødvendigt og saligt for dig at vide,“ tilføjer han: „Derfor er St. Jacobs Epistel et rigtigt Straabrev i Sammenligning med dem (ein recht strohene Ep. gegen sie); thi det har dog ingen rigtig evangelisk Tone i sig“ (kein evang. Art an ihr). Men herom mere i andre Fortaler.“ Erl. 63, 115.

sine Steder synes ham at gaa imod „Evangeliet“. I det Gamle Testamente anerkender han de historiske Bøger, fordi han deri møder Guds Riges Gang hen imod Tidens Fylde med Kristus, og hvis kommende Skikkelse han paa mange Maader forefinder i Forbilleder af profetisk Værd. Selve de profetiske Bøger tager han som Guds Ord i den forberedende Aabenbaring og holder sig til Jesu eget Ord, at den gamle Pagts Bøger vidner om Frelseren. Det har han ogsaa let ved overfor de poetiske Bøger, fordi han deri møder rige og dybe Udtryk for det religiøse Liv i ham selv eller dog efter Datidens Fortolkningsmaade kan tyde og anvende dem saaledes. Derimod leder han forgæves efter Kristus, eller de Spor, der fører frem imod Frelseren, i det G. T.s apokryfiske Bøger. Saa bryder han overtværs med Opfattelsen i Middelalderens Kirke, som gennemgaaende ligestillede dem med de kanoniske, idet alt i Bibelen for den var Guds Ord. Han anviser dem en Plads til sidst i Bogen, men har for megen historisk Sans og Ærbødighed for Overleveringen til at udvise dem af Bibelen; de faar deres egen Overskrift som gode Opbyggelsesbøger, men ikke af samme Rang som de andre. Paa lignende Maade foretager han en Omstilling i de nytestamentlige Skrifter Rækkefølge, og anbringer Hebræerbrevet, Jakobs og Judas' Brev sammen med Aabenbaringsbogen efter alle de andre. Et ikke mindre ejendommeligt Udtryk

for hans frie Stilling møder man, naar han siger om Esthers Bog, at den lugter ham for stærkt af det jødiske, og ytrer om den og om Prædikeren, at han hellere havde set 1. Makkabæernes Bog og Jesu Sirachs Visdom paa deres Plads. Men atter her respekterer han Overleveringen saaledes, at en saadan Ombytning i den fra Kirken og Jøderne modtagne Skriftsamling vil han ikke tillade sig. Aller klarerest fremlyser dog hans ejendommelige Stilling overfor Bibelen, naar man paa den ene Side erindrer, hvilket Kæmpearbejde, han har udført som dens Oversætter og utrættelige Fortolker for Læg og Lærd, og paa den anden Side lytter til et Ord af ham, som er lidet kendt, men som er i høj Grad karakteristisk for hele hans Bibelstandpunkt. Han siger: „Naar Modstanderne har slaaet løs med Skriften mod Kristus, saa slaar jeg løs med Kristus mod Skriften.“¹⁾

Altsaa: Samvittigheden bunden i Guds Ord, og af det samme Guds Ord eller Evangeliet selv frigjort overfor den Hellige Skrift til at bruge den med aandelig Skelneevne,²⁾ det er det andet Hoved-

---

¹⁾ Brieger auf Skr. S. 94. Anm. 33. (Op. lat. var. arg. IV, 381).

²⁾ Ingen har Ret til at undre sig over, at Luther oftere i sine Skrifter taler om Bibelen som den, der i sin Helhed, forskelsløst er Et med Guds Ord. Denne Opfattelse var i Almindelighed den herskende i Middelalderens Kirke; i den var han opfødt, hele den kirkelige Samtid var gennemtrængt af den. Med den maatte han bryde uden at forefinde Begreber, sproglige Udtryk, der laa færdige til Brug for den nye Opfattelse. Det var ham selv, som skulde forme dem ogsaa i sproglig Henseende, og

træk i det lutherske — kun det andet, men uadskilleligt fra det første. For Luther betød det, at han maatte blive Reformator trods hans sønlige Kærlighed og Vedhængen ved Fædrenes Kirke, ja ved Paven. Han maatte udrense, hvad der i Romerkirkens Lære og Ordninger stred imod eller for-dunklede Evangeliet om Kristus efter Jesu eget og Apostlenes Vidnesbyrd, og i Lydighed bøje sig for alt, hvad der i den hellige Skrift stod i nødvendig, umiskendelig Sammenhæng med Ordet om Syndsforladelsen i ham. Derfor kunde de syv Sakramenter med Ordinationssakramentet og Præsteskabets Midlerstilling og Messeofret og Helgener og Aflad ikke bibeholdes, medens Daaben og Nadveren efter Herrens egen Indstiftelse maatte stilles i Forgrunden med en Kraft, hvori ingen overgaar Luther. Paa den anden Side kunde han holde sin Haand over saa meget af det gamle, som skønnedes at have løftende Værd uden ængsteligt at spørge, om det var paabudt eller udtrykkelig tilladt i Bibelen. Der-

---

han var netop ikke Theolog i særlig Forstand; han havde andet at gøre end at sysle med de nye Tankers korrekte Udtryksform og gennemføre den i alt, hvad der kom fra hans Pen. Han var Vidnet, Profeten og Stridsmanden, som maatte tage Kampen op mod en hel Verdens Aarhundreder gamle Tænkesæt. Intet Under derfor, at han til Tider kunde falde tilbage til de hævdvundne Synsmaader og Udtryk i Situationer, hvor det ikke var Øjeblikkets Opgave at tage Afstand fra det gamle og præcisere det nye. Det betyder ikke, at han selv var ufærdig i sin Udvikling, endmindre, at han fra et vist Tidspunkt stod i Stampe og derefter, saa at sige, iførte sig middelalderligt Klædebon. Jvnfr. Theodor Brieger: Martin Luther und wir, S. 41. 44.

for maatte han gøre Ordet til Hovedsagen, Midtpunktet i Menighedens Gudstjeneste, men nydanne den frit uden at indsnævre den i udelukkende bibelske Former, f. Eks. med en ny Menighedssang ud af den kristelige Personligheds Fylde i poetisk Friskhed og Finhed, tildels i Folkevisens Spor, og ikke bunden alene til de davidske Salmer.

I dette andet Hovedtræk er allerede det tredie givet: Personlighedens Frigørelse, Guds Børns Frihed i alt omfattende Betydning eller, som han kaldte det selv, „et Kristenmenneskes Frihed“.¹⁾ Denne fremstillede han fra Begyndelsen efter dens religiøse Side, Personlighedens Frigørelse i dybeste og højeste Betydning, og for saa vidt ligger den allerede i det første Hovedtræk, Guds barnets Liv i Gud ved Syndernes Forladelse i Kristus. Men den rækker langt videre, ogsaa videre end til den ejendommelige frie Stilling til den hellige Skrift, uagtet Bundetheden i Guds Ord, som var det andet Hovedtræk. Frigørelsen spænder over hele Menneskelivet. Nu kan den menneskelige Personlighed udfolde sig frit i Overensstemmelse med Skaberens Ordninger efter sin individuelle Ejendommelighed og efter sit Livs Førelser. Det gudvelbehagelige Liv eller den kristelige Fuldkommenhed skal ikke søges i regelbundet Præsteliv eller Munke- og Nonneliv,

---

¹⁾ Titelen paa et af Luthers reformatoriske Hovedskrifter fra 1520, hvori Emnet dog kun behandles under Synspunktet: Tro og Gerninger.

men skal virkeliggøres i Menneskelivets Mangfoldighed, idet enhver paa sin Plads lever som Guds Barn efter Guds Ord. Det er det, man kalder Kaldslivets Helligelse som en væsentlig Side af det lutherske. Er den menneskelige Personlighed frigjort til det højeste, Barneretten hos Gud uden Kirkens og det særlige Præstedømmes Mellemkomst som uundværlig og blivende Formidler mellem Gud og Mennesket, saa har Kirken heller ingen Ret til at erklære Livet i dens særlige Tjeneste for en højere Fuldkommenhed; men den kristelige Fuldkommenhed ligger i at vise Troskab og glad Lydighed, enhver netop paa sin Plads, hvor han eller hun nu blev stillet ved Guds Førelse, og efter sine ejendommelige Evner. Bonden i sin Bedrift og Karlen i hans Tjeneste, Haandværkeren i sit Værksted, Embedsmanden i hans Særstilling, Kunstneren og Videnskabsmanden i deres aandsprægede Gerning, Husmoderen i sin travle Syslen, Moderen i sin Om-sorg for Barnets Legeme og Sjæl, Stuepigen og Kokkepigen i deres Hverdagsarbejde, enhver kan og skal i sin Gerning se et helligt Kald, hvori den højeste Fuldkommenhed kan vindes i Kærlighed til Gud og i Kærlighed til Næsten eller, hvad der er det samme, i Jesu Efterfølgelse, hvor Egenkærligheden bekæmpes, indtil den mere og mere dør bort.

Fra dette Hovedpunkt i den lutherske Ethik udstraaler den kristelige Frihed ogsaa til Samfunds-

fundslivets forskellige Sider. Frigørelsen gælder ikke alene det nærmestliggende, Menighedslivet, som skal udfolde sig uden noget Formynderskab af Præstetjenesten, som netop kun er en Ordets Tjeneste. Ogsaa Staten og Borgersamfundet frigøres til at leve efter sine egne Love, og efter sit Væsens Medførelse i alle de forskellige Ordninger og Virksomheder, uden at Kirken skal være den ledende, endsiges holde den under sit Aag. Dermed er ogsaa Nationalitetsfølelsen og Fædrelandskærligheden frigjort fra den Dobbeltthed, at være knyttet først til et internationalt, jordisk synligt Samfund med Rom og Paven som Centrum, medens ens eget Folk med Fædrenes Historie og Fædrenes Jord kun kommer i anden Række. Ganske særlig maa her nævnes Familielivets Frigørelse og Helligelse som en Stand, der i sig selv er den gudvelbehagelige og bestemt til at være den Jordbund, hvori Guds Ord saas og fuldbyrder sin Vækst med Frugt til Guds Ære og den største Velsignelse for store og smaa, uden at det behøver en sakramental Indvielse (jfr. den katholske Lære om Brudevielsen som Sakramente) og uden at stilles i Skygge af Cølibatets, den løftebundne ugifte Stands formentlige højere Hellighed. Paa alle disse Omraader er Frihed i Overensstemmelse med Forholdets eget Væsen, der hviler i Guds Skaberorden, men en Frihed, som er bunden i Guds Ord paa Grund af Personlighedens Grebetthed deraf, altsaa ingen Tvangsbundethed, et Hoved-

træk i det lutherske. Dette Hovedtræk har sin Plads som det tredie i Rækken. Men, som vi har set, ligger det allerede i det første, der angiver det lutherskes grundlæggende Væsensfylde, Guds barnets salige Frihed og Bundethed i Gud ved Kristus, og træder os paa en særlig Maade i Møde i det andet Hovedtræk, den lutherske Kristens ejendommelige Stilling overfor den hellige Skrift, bunden til Guds Ord, men fri overfor Bibelen som den hellige Histories Skriftsamling.

At den omtalte Frihed for Menigheden, den nydannede Kirke, ikke kom til Udfoldelse, men mere eller mindre forsvandt i Afhængighed af den frigjorte Stat, hvorunder den endnu for største Delen lider, det ligger ikke i selve det lutherske, tværtimod! Det er heller ikke kommet med Luthers gode Villie. Tidsforholdenes Magt tvang ham til at benytte en Nødhjælp fra Fyrsternes Side for at værne Reformationen mod Paven og Kejsermagten og mod de revolutionære Strømninger, der opstod ved Mistydning af Evangeliets Frihed. Og hverken var Fyrsterne kristelige nok, de lutherske Førere aarvaagne og kraftige nok, ejheller Menigheden moden nok til at forhindre, at Nødhjælpen blev en blivende Tilstand til Skade for Reformationens Arv. At løse denne forviklede Haardeknode og hidføre Kirkens Frigørelse fra Staten, uden at nogen af Parterne altfor meget lider ilde derved, og da navnlig uden at Folket taber for meget derved, det er

en af Nutidens største og vanskeligste Opgaver. Men nærmere at komme ind derpaa ligesom ogsaa den nærmere historiske Redegørelse for Knudens Tilblivelse i Reformationstiden selv, det ligger uden for det Spørgsmaal, som her har skullet besvares: Hvad er det evangelisk-lutherske?

Her kunde vi nu standse, hvis ikke det nævnte tredie Hovedtræk netop i vore Dage paa Grund af Frihedsideernes ensidige Omsiggriben i Modsætning til al Autoritet, led under en Mistydning og Misbrug, som gør det nødvendigt at værne det lutherske mod Forvrængning.

IV.

DET SAAKALDTE „WORMSERPRINCIP“ OG SUBJEKTIVISMEN SOM MISTYD- NING AF DET LUTHERSKE.

Den 16. April 1517 kørte Luther ind ad Byporten i Worms. Man skulde have troet, at det var en af Fyrsterne, der kom til Rigsdagen, saa statelig var hans Følge, og saaledes bølgede Folkemængden ham i Møde. Ingen skulde tænke, at dette var den Munk og Professor, hvem Paven havde lyst i Bånd, og som kun med frit Lejde fra Kejseren havde kunnet begive sig paa Vej til det store Rigsdagsstævne uden at sætte sit Liv i Fare. Endda kunde det under Vejs stundom se truende nok ud. Men nu kom han, frimodig som den, der, idet han steg ud af Vognen, sagde til sine Venner: „Gud vil være med mig,“ medens Vennernes Kreds var behersket af den største Ængstelse baade for hans Liv og for Reformationens Sag. Pladsen tillader ikke her at komme nærmere ind paa de to følgende Dages Tildragelser, medens Luther mødte for Kej-

seren, Kurfyrsterne, Pavens Sendemand, de andre Fyrster, Biskopperne og Rigets Stænder.

Derimod skal de Ord hidsættes, hvormed han paa Rigsdagens anden Dag gav sit afsluttende Svar: „Naar jeg ikke bliver overbevist ved Skriftens Vidnesbyrd eller tvingende Bevisgrunde — thi jeg tror hverken paa Paven eller Kirkemøderne alene, da de ofte har faret vild og modsagt sig selv —, saa holder jeg mig til de af mig anførte Skrifter, og dermed er min Samvittighed fangen i Guds Ord, og jeg kan intet tilbagekalde, da det hverken er sikkert eller rent at handle imod sin Samvittighed. Gud hjælpe mig. Amen.“¹⁾ Det blev i Sandhed verdenshistoriske Ord, og det i den Grad, at man i Nutiden har kaldt det Øjeblik, da de blev udtalt, „Individualismens Fødselsstund“,¹⁾ og en moderne Theologi har deraf udledet det saakaldte „Wormser-princip“, hvorpaa den støtter sin Subjektivisme og paaastaar, at kun den er en ægte luthersk Theolog eller den sande lutherske Præst, som, følgende sin individuelle Samvittighed og de Skriftsteder, der har grebet den, fremsætter og kæmper for sine Anskuelser, ligegyldigt, om de er i Overensstemmelse med eller fornægter, hvad der for Luther selv var umistelig Sandhed, ja eneste Sandhed til Salighed.

---

¹⁾ Paul Kalkoff: Luther und die Entscheidungsjahre der Reformation. München und Leipzig 1917. S. 239.

²⁾ Jvnfr. G. Jørgensen: Luther og hans Tid, II. S. 126. Folkelæsning Nr. 272. Gad 1906.

Efter det saaledes forstaaede „Wormserprincip“ bliver Personlighedens Frigørelse, der ovenfor blev nævnt som det tredie Hovedtræk i det lutherske, gennemført til en Yderlighed, der paa Forhaand synes at maatte ende i en Sprængning af det lutherske, selv om der gives saadanne Subjektivister, hvis Samvittigheds Grebethed eller Bundethed ligger indenfor dets Grænser. Tankegangen er nemlig denne, at enhver maa blive staaende ved de Skriftsteder og ved de Fornuftgrunde, som for hans ejendommelige Personlighed vejer tungest. Saa møder nu den ene med sine Skriftord og sine Grunde, en anden beraaber sig paa sine derfra forskellige; atter en tredie føler sig bundet til ganske andre Skriftsteder og for ham overbevisende Grunde og saaledes fremdeles. Og skulde det hænde, at nogen ved sin Læsning af den hellige Skrift og sin Fornufts Overvejelser føres til Anskuelser, som er i ligefrem Modstrid med, hvad Luther ansaa for det eneste sande Evangelium, og hvad der var selve Reformationens Kildespring, saa skal han ogsaa anerkendes som „luthersk“ i Kraft af dette „Wormserprincip“, der ikke skal indeholde andet end Personlighedens Frigørelse og Selvhævdelse i dens rent individuelle Ejendommelighed. Men da nu Sandheden kun kan være én, saa skal det være det ægte lutherske Aandslivs Vilkaar, at alle sandhedskærlige Mennesker maa forholde sig afventende og med ædel Liberalitet respektere de andres An-

skuelser ligesaa dybt, som han føler sig forvisset om sin Overbevisnings Ret, indtil den historiske Udvikling efterhaanden bringer Afklaring, godtgør alt det forkertes Mangel paa Levedygtighed, opretholder, hvad der har virkelig blivende Sandhedsværdi, idet dog den fuldkomne, ubeskaarne Sandhedserkendelse først kan naas tilsidst ved en Afgørelse af Sandhedens Herre.

Enhver, som har faaet levende Indtryk af Luthers Personlighed og ikke kan glemme, hvad der gav ham Kraft til alle Livets Kampe og samtidig var det eneste, han levede for og ønskede at dø paa, vil straks have en umiddelbar Følelse af, at denne yderliggaaende Subjektivisme, hvad den saa end ellers er, og selv om den ikke fører ind i en Fornægtelse af det kristelige for den enkeltes Vedkommende, ikke har Ret til at kalde sig evangelisk-luthersk, saalidt som den har noget at gøre med det centrale i den lutherske Reformation. Spørgsmaalet bliver derfor tilsidst, om det, som den umiddelbare Følelse tilsiger, bekræftes, eller om det faar Uret, naar „Wormserprincippet“ i moderne Betydning stilles Ansigt til Ansigt med, hvad de nyeste historiske Undersøgelser har udfundet om Luthers Holdning paa Rigsdagen i Worms.

Det første og vigtigste er, hvad han i Virkeligheden har sagt i sit afsluttende Svar, og hvad der var hans egen Mening med disse verdenshistoriske Ord. Her er der nu den Vanskelighed, at

Akterne for de to historiske Dage, den 17. og 18. April 1521, ikke er fuldstændigt bevarede, og hvad der er bevaret, er ikke i enhver Henseende paa lideligt. Hans Taler blev holdt baade paa Latin og Tysk, og hans to Sendebreve til Kejseren og Kurfyrsterne, Fyrsterne og Stænderne om, hvad der var passeret i Worms, var det ene paa Latin og det andet paa Tysk, begge dateret 28. April 1521. Vel er begge disse Skrivelser endnu bevarede;¹⁾ men Luther skriver selv til sin Ven Spalatin 10. Juni 1521, at det tyske Brev til Stænderne har man trykt uden hans Vidende under hans Fraværelse, og at denne Gengivelse — den eneste, vi har — er fuld af Fejl.²⁾ Saaledes er vi henviste til Brevet til Kejseren, og, hvad selve Talerne angaar, haves ogsaa kun Gengivelsen af den latinske til Raadighed. Der er ingen Tvivl om, at Luther i dennes Slutning har henvist til Skriftens Vidnesbyrd; men Spørgsmaalet er, hvad han har ment med den Tilføjelse, der plejer at gengives ved Ordene „klare Grunde“, om det er et nyt og selvstændigt Led, eller om det af Luther er tænkt i den allernøjeste Forbindelse med „Skriftens Vidnesbyrd“. Det drejer sig om Betydningen af det latinske Ord „*ratio*“, nærmere „*ratio evidens*“. Paa Dansk betyder det Fornuft eller Forstand, og Grunde, som denne bruger paa

---

¹⁾ Enders: Dr. Martin Luthers Briefwechsel III Nr. 427 og 428. S. 129 og 135.

²⁾ Enders, III. Nr. 441. S. 171 f.

overbevisende Maade. Fra subjektivistisk Side gaar Talsmændene for „Wormserprincippet“ i moderne Betydning ud fra som en Selvfølge, at Luther har ment de Grunde, som en „følgerigtig videnskabelig Tænkning“, altsaa Fornuften, paa egen Haand uden Skriftens Vejledning kan fremføre. I saa Fald bliver Luthers Mening, at kunde man gendrive ham enten med Vidnesbyrd af den hellige Skrift eller med den menneskelige Tankes egne Grunde, var han villig til at genkalde. Dermed vilde han have gjort en overordentlig vidtrækkende Indrømmelse med Hensyn til Muligheden af, at han kunde befinde sig i en Vildfarelse med det af ham forkyndte Evangelium, og han havde overladt Menne-skets Fornuft uden Guds Aands Hjælp at dømme om dets Sandhed. Han havde i Virkeligheden indtaget et udpræget rationalistisk Standpunkt.

Paa Forhaand maa man anse dette for i højeste Grad usandsynligt. Hvem kan forene dette med Indtrykkene af Luther, saaledes som han ellers overalt træder os i Møde i sit Liv og i sine Skrifter! Og nu har i nyeste Tid en tysk Lærd undersøgt den omhandlede Udtryksmaade nærmere og er kommen til et ganske modsat Resultat. „Skrift og Fornuft“, *scriptura et ratio*, er en Terminologi, hvis Historie kan forfølges tilbage til de store Kirkelæreres Tid i Oldkirken. Prof. Preuss i Erlangen har undersøgt den og anstillet samme Undersøgelser i Luthers Skrifter for med Sikkerhed at kunne

fastslaa, hvad Reformatoren har ment med sine Ord i Worms. Han paaviser, at *ratio* kan have en tredobbelt Betydning: 1) Fornuften i højere Betydning som den, der grunder over Tilværelsens Gaader og ved følgerigtig, videnskabelig Tænkning søger at danne sig en Livs- og Verdensanskuelse; 2) Forstanden som det praktiske Livs uundværlige og uvurderlige Medhjælper, der yder sin Tjeneste i alle Foretagender, de store paa Industriens og lignende Omraader, de smaa i Husvæsenet o. lign.; og 3) den formelle logiske Evne, der som en ydmyg og lydige Tjenerinde drager Slutninger ud fra givne Forudsætninger, men ikke paa egen Haand udtænker noget som helst. I Theologiens Historie har „*ratio*“ i førstnævnte Betydning spillet en stor Rolle i Skolastikens Tid under Indflydelse af Aristoteles's Skrifter, denne græske Tænkter, i hvem Luther saa en Arvefjende mod det sande Evangelium. Det er bekendt, at „*ratio*“ i samme Betydning som den højt priste menneskelige Fornuft var den raadende i Oplysningstiden, „Rationalismens“ Tidsalder. Hvad betyder nu da Ordet hos Luther?

Prof. Preuss i Erlangen godtgør, at i Luthers Skrifter er „Skrift“ og „*ratio*“ (ogsaa „Skrift“ eller „*ratio*“), et tilbagevendende Udtryk med faststaaende Betydning. I Modsætning til Skolastikerne med Aristoteles har han ved „*ratio*“ kun tænkt paa Ordets tredie Betydning, den formelle, logiske Slutte-

evne. Naar han altsaa i Worms som Betingelse for, at han skulde kunne tilbagekalde, har forlangt, at man skulde gendrive ham ved Hjælp af „*testimonia scripturæ aut ratio evidens*, Skriftsteder eller „klare Grunde“, saa har han ikke ment andet end selve den hellige Skrift, eller hvad der med uimodsigelig logisk Følgerigtighed kan udledes af Skriftens Ord.

Dette Resultat lader sig ogsaa kontrollere uden lærde Undersøgelser. Fra vor Børnelærdom er det bekendt, at Luther i Forklaringen til den første Trosartikel takker Gud, fordi han har givet mig og endnu opholder mig Legeme, Sjæl ..... „Fornuft og alle Sanser“. Dermed mener han øjensynlig Forstanden med dens uvurderlige Hjælp i al jordisk Virksomhed. Men i Forklaringen til den tredje Trosartikel siger han: „Jeg tror, at jeg ikke ved egen Fornuft eller Kraft kan tro paa Jesus Kristus, min Herre, eller komme til ham; men den Hellig Aand o.s.v.“ Her taler han om Fornuften i højere Forstand, den, der ved sin egen Hjælp, uden at ty til Aabenbaringen og uden at ville bede om Guds Aands Bistand søger at løse Tilværelsens Gaader. Den tager han saa stærkt som muligt Afstand fra, naar Talen er om den kristelige Tros Indhold, idet han paa almenfattelig Maade i sin Katekismus vil sammenfatte, hvad han har kæmpet for siden 1520. Derfor kan der ikke være Tale om, at „Wormser-principet“ af 1521 skulde give nogen som helst

Ret for lutherske Kristne og Theologer til at lade Fornuften med sine „klare Grunde“, uafhængig af og jævnsides med den hellige Skrift, afgøre, hvad der hører ind under den kristne Tros Indhold, og hvad ikke. Det er muligt, at den, der følger denne Mistydning af Luthers Ord i Worms, endda kan bevare det inderste i den kristne Tro; derom dømmer vi ikke, og til syvende og sidst er det da ogsaa kun Hjertekenderen selv, der kan afgøre, om et Menneske, hvis ydre Færd ikke er i ligefrem Modstrid med Guds Bud og Jesu Krav, er en Kristen eller ikke. Men luthersk Kristen og luthersk Theolog bør en saadan give Afkald paa at kalde sig. Thi hvor meget det end var Luther imod, at man kaldte sig efter hans Navn, saa vilde han, naar nu engang Ordet „luthersk“ er blevet konfessionelt Særnavn, med al sin Kraft værgе sig imod, at Talsmændene for „Wormserprincippet“ i moderne Betydning kalde sig Lutheranere, end sige de ægte lutherske Theologer og Præster.

For dem, der kan læse Latin, selv om det falder lidt besværligt, er det Umagen værd nøje at gennemlæse det ovennævnte Sendebrev fra Luther til Kejseren umiddelbart efter Wormserrigsdagen.¹⁾ Der omtaler han vel (S. 131, L. 50 f), at han først paa selve Rigsdagen den 18., og siden i Forhandlingerne med et Udvalg af dens Medlemmer den 24. April, har tilbudt at ville genkalde, „naar blot

---

¹⁾ Enders III. S. 130—34.

han blev belært ved de guddommelige Skrifter eller med klare Grunde“ (modo per literas divinas aut evidenti ratione doceret). Men at han ikke hermed i mindste Maade kan have tænkt paa Fornuftgrunde, uafhængige af den hellige Skrift, men kun paa, hvad der med logisk, uimodsigelig Følgerigtighed kan udledes af Skriftens Vidnesbyrd, selv om de ikke udtaler det direkte, det fremgaar med uimodsigelig Klarhed deraf, at han iøvrigt i hele Brevet kun taler om „klare og aabenbare hellige Skrifter“, „de guddommelige, nemlig de evangeliske og profetiske Skriftord“, „de guddommelige Skriftord, som jeg har anført i mine Bøger“ og „Guds Ord“, eller „Guds aabenbare, klare og frie Ord, som med Rette bør forblive højere end alt andet og alle Menneskers Dommer“, derimod ikke en Stavelse om andre Grunde. Lejlighedsvis citerer han ogsaa Augustin, som siger: Denne Skriftens Autoritet er større end alt, hvad Menneskeanden evner og rummer“. („Major est hujus scripturæ autoritas quam totius humani ingenii capacitas“).

I dette Brev, som Luther har skrevet til Kejseren om Tildragelserne i Worms kun tre Dage efter hans sidste Forhandling med Rigsdagens Udvalg og ti Dage efter, at de berømte Ord var udtalt, har vi deres autentiske Forklaring ved ham selv. Den lukker Døren for ethvert subjektivistisk Forsøg paa at benytte Wormsordene som et Princip, hvorefter den sande lutherske Kristne udeluk-

kende har at holde sig til de Skriftord og de Fornuftgrunde, som er overbevisende for ham selv efter hans individuelle Ejendommelighed. Thi ifølge Sendebrevet er det kun „Guds Ord“ i Skriften, som tør være den højeste Autoritet og være bindende for Samvittigheden. Men for Luther er, som vi har set,¹⁾ Guds Ord det samme som „Evangeliet“ eller Evangeliets Kærne, Ordet om Syndernes Forladelse i Kristus, hengiven for vore Overtrædelser og oprejst til vor Retfærdiggørelse, eller kort og godt „Ordet om Kristus“. Vil nogen gaa mod Kristus med Skriften, saa gaar Luther med Kristus mod Skriften,²⁾ og der kan derfor ikke være Tale om, at Nogen, som med sine Skriftord og sine Fornuftgrunde tager Afstand fra, endsige stiller sig i Modsætning til Kristus som Synderes Frelser i paulinsk Betydning, skulde kunne have Ret til i Kraft af „Wormserprincipet“ at kalde sig luthersk. Den paulinske Kristus er netop den Herre og Frelser, til hvem Luther bekender sig, og i Sendebrevet til Kejseren gør han Paulus's Ord til sine (Gal. 1): „Dersom vi eller en Engel fra Himmelen har forkyndt Eder et andet Evangelium, være han en Forbandelse“.³⁾

Saaledes kan der ingen Tvivl være om, at den korrekte Gengivelse af Luthers afgørende Ord paa Rigsdagen i Worms er ikke den, som ovenfor⁴⁾

¹⁾ S. 64 ff.   ²⁾ Se ovenfor S. 68.   ³⁾ Enders III. S. 132.

⁴⁾ S. 76. Kalkoffs Oversættelse af Ordene.

blev hidsat efter en af de anseteste tyske Lutherforskere fra nyeste Tid. Men lykkeligst og mest overensstemmende med Luther selv har Prof. Hjalmar Holmquist i Lund gengivet Wormsordene, naar han lader Luther sige: „Medmindre jeg ved Guds eget Ord eller derfra hentede klare og tydelige Grunde kan overbevises, saa hverken kan eller vil jeg tilbagekalde eller rette et eneste Ord“.¹⁾

Endelig maa det ogsaa tages i Betragtning, at Luther drog til Worms med det faste Forsæt, ikke at tilbagekalde noget, men fri og frank at bevidne sin Tro som den i Guds Ord grundede ufejlbare Sandhed. Kun af sine mest velmenende Venner, der frygtede det værste for ham selv og for Reformationen, lod han sig bevæge til at tale paa Rigsdagen, som om der var nogen Mulighed for, at han kunde have taget fejl og gendrives. Saa sikker og vis som hans eget Liv var ham den Sandhed, han kæmpede for; her var ingen Mulighed for Fejgtagelse, eftersom han havde mødt sin Gud og Frelser med Syndernes Forladelse og fundet denne bekræftet i hans eget Ord. Luther har senere anset det for en Synd,²⁾ som har voldet ham svære Sjælelidelser, at han i Worms lod sine Tilhørere blot i Forbigaaende regne med, at han kunde

---

¹⁾ Martin Luther. Dansk Overs. S. 60.

²⁾ Walther: Luthers Personlighed. D. O. S. 24—25. Walther: Für Luther wider Rom. S. 358. 71—73.

have grebet fejl og blive nødt til at tilbagekalde. Endnu i hans sidste Dage kunde Angeren derover overfalde ham. Der foreligger Vidnesbyrd nok om, at Tanken om at tilbagekalde har Luther afvist med den største Bestemthed, allerede to Aar, før han drog til Worms, og siden efter. Sin Eftergivenhed overfor sine Venner paa Rigsdagen, da han gjorde den formelle Indrømmelse at kunne blive gendrevet ved Guds Ords klare Grunde, har han ikke alene fortrudt, men han har gjort, hvad han formaaede, for at al Verden maatte forstaa, at det af ham bevidnede Evangelium var Sandheden selv, Guds urokkelige Aabenbaring. Derfor er intet mere ututhersk end den Paastand, at ethvert Menneske skulde have Ret til at danne sig en personlig Overbevisning efter sin egen Smag. Men ikke alene denne yderligstgaaende Subjektivisme, der sætter Guds Ords Myndighed ud af Spillet, er uluthersk. Uluthersk er ogsaa, som vi nu har set, enhver theologisk Tankegang, som vel ikke forkaster Aabenbaringen og ikke vil være den hellige Skrift foruden, men forbeholder sig med sine Skriftsteder og sine Fornuftgrunde at hævde Anskuelse, som er uforenelige med det klare nytestamentlige Vidnesbyrd om Kristus, og hvad der med logisk Nødvendighed maa udledes deraf.

Personlighedens Frigørelse er kun det tredie Hovedtræk i det lutherske, ligesom den ejendommelige Stilling til Guds Ord og den hellige Skrift kun

er det andet. Men begge er de uadskillelige fra det lutherske, naar blot det første Hovedtræk hævdes i sin Førsterangsstilling. Og det første, hvori de to andre er tilstede som uundværlige Bestanddele, ligesom de hos Luther selv var udeleligt sammenknyttede med det inderste og dybeste i hans genfødte Personlighed, er og bliver selve Troens Liv, Hjærtets Livsbevægelse opad imod Gud og i sine Frugter overfor Næsten, saaledes som dette Liv udfolder sig hos den, der i Jesus Kristus som Synderes Frelser og Forsoner har faaet Barneret hos Gud som sin himmelske Fader.

III.

**PHILIP MELANCHTHON
SOM LUTHERS MEDARBEJDER**

Af

Biskop CHR. LUDWIGS, Aalborg.

I.

PHILIP MELANCHTHON SOM LUTHERS MEDARBEJDER.

Da Philip Melanchthon den 29. August 1518 holdt sin Tiltrædelsestale som Professor i Græsk ved Wittenbergs Universitet, stod den unge, kun 21 Aar gamle Magister som en i sjælden Grad højt udrustet Repræsentant for det bedste i den Bevægelse, man har kaldt Humanismen. Allerede som lille Dreng var han blevet draget mod Humanismen gennem sin Beundring for sin Moders Morbroder, den berømte sproglærde Humanist Reuchlin. Det var denne, der i Spøg gav ham den græske Form for hans Efternavn Schwarzerd, som Reuchlin fejlagtigt eller spøgende forklarede som betydende „Sort Jord“.

Tidligt havde Melanchthon tilegnet sig det nye Dannelsesstof, som Humanismen havde bragt for Lyset og lovpriste: han var saa fortrolig med de gamle klassiske Sprog og med de gamle klassiske Forfattere, at han kun 12 Aar gammel 1509 blev immatrikuleret ved Heidelberger Universitetet,

som han dog allerede forlod igen 1512, da man paa Grund af „barnligt Udseende“ nægtede ham Adgang til at tage Magistergraden, som han saa tog i Januar 1514 ved Universitetet i Tübingen.

Men han havde tillige paa forunderlig Maade ligesom i sin Person virkeliggjort Humanismens højeste Dannelsesideal: hans fint skolede Aand var i Besiddelse af „den rette Dannelse“, som skulde bestaa deri „at have en rigtig Dom over alle Ting og alle Sæder og saa ogsaa at kunne fremstille, hvad man har bedømt, rigtigt, tydeligt og velordnet.“ I Stedet for ørkesløse logiske Kunststykker over et engang givet Stof søgte han ved Kildestudier til en sund og rigtig Dom.

Og endelig var han grebet af den sædelige Begejstring, som er den sydtyske Humanismes Fortrin for den vælske Humanismes hensynsløse Hævdelse af Personlighedens Frihed og Ret.

Det var hans Grandonkels Anbefaling, som havde skaffet ham Kaldelse til Wittenberg. Men iøvrigt nød han allerede da blandt alle Sproglærde den største Anseelse. Selv Erasmus fra Rotterdam priste dette unge Vidunder.

Havde der fra Wittenbergertheologernes Side været nogen Betænkelighed ved at modtage Melanchthon, saa svandt denne i alt Fald øjeblikkeligt ved hans første Forelæsning. Allerede samme Dag skrev Luther et begejstret Brev til Kurfyrstens Sekretær, Spalatin: „Melanchthon har holdt os

en Tale, saa lærd og saa smuk og egnet til at vække en saadan Beundring hos alle tilstedeværende, at det ikke mere behøves, at du anbefaler ham. Vi kan lykønske os selv til en saadan Lærer og takker vor Fyrste, der har givet os ham.“ Og snart „studerede de alle græsk“.

Der var ogsaa Toner i Melanchthons Tale „Om en Reform af Ungdommens Studier“, som nok kunde faa beslægtede Strænge til at klinge hos Wittenbergerne. Naar han prisede det hebraiske Sprog som „Profeternes Sprog“, men dog først og sidst det græske, som tillader os at „tale med Guds Søn, med Evangelister og Apostle, med St. Povl uden Tolk“, da kaldte det paa deres inderligste Længsler og dybeste Oplevelser. Naar han begejstret kaldte Studenterne til Kilestudiet, var det i Samklang med den wittenbergske Bevægelse tilbage til den gamle Kirke. Og naar han endelig erklærede det for sit Maal „at bringe Kirkens Læresætninger i Samklang med den evangeliske Sandhed“, lød det jo ganske som det reformatoriske Maal, som foresvævede Luther og hans Venner. I Melanchthon fik de en Vaabenfælle, som var vel-skikket til at tage Kampen op ved deres Side, men dernæst kunde Vaabensmedens Søn fra Bretten ogsaa smedde dem skarpe og tunge Vaaben til deres aandelige Kamp.

Og dog var der noget, denne tidligt modne Yngling ikke kendte. Hans Barndoms og Ungdoms

Kirketro var for ham væsentligt en intellektuel Antagelse. Uden Kamp synes han at være vokset op og have udfoldet sin Personlighed harmonisk under omhyggelig Pleje. Derfor var hans religiøse Præg væsentlig af etisk-religiøs Art: den sædelige Stræben var ham nok, og den dybe Afmagt overfor Idealet havde han ikke lært at kende. Hele den vældige Bodskamp, som havde hærget og formet Luther, laa udenfor Melanchthons Erfaringskreds.

Da lærte Melanchthon Luther at kende. Og da oplevede han, hvad han i 1540 skrev i sit Testamente: „Jeg takker den ærværdige Dr. Martin Luther, fordi jeg har lært Evangeliet af ham.“

Det er næppe muligt nu i Enkeltheder at klargøre, hvorledes den unge Humanist blev evangelisk Kristen. Men jeg synes, man faar et Fingerpeg, naar man læser hans Fortale til Luthers Psalmeforklaring fra Marts 1519. Han skriver her bl. a.: „Hvad nytter det at vide, at Verden er skabt af Gud, naar du ikke tilbeder Skaberens Barmhjertighed og Visdom? Hvad gavner det dig at erkende Guds Barmhjertighed og Visdom, naar du ikke forvisser dig om, at han er barmhjertig og vis mod dig? Thi det alene er at erkende Gud, og derom ved Filosofien intet, men kun Kristendommen.“

Naar man læser Linier som disse, synes jeg, man ser den unge, lærde Professor sidde under

Luthers Prædikestol og Katheder. Han „vidste“ jo saa godt alle Læresætninger om Gud. Han forstod at erkende disse Sætningers Betydning og Sammenhæng forstandsmæssigt. Men der var noget, hans „Filosofi“ intet vidste om. Og dette „noget“ laa som en Livsoplevelse bag alt det, Luther forkyndte og lærte. Det vakte i Melanchthons fintstemte og ligevægtige Sjæl først en Mislyd, men siden en „Uro i Retning af Inderlighed“, der førte ham ind i Livsoplevelsens Land, ind i Tilbedelsens, ind i Naadens Verden. Derinde lukkede Evangeliet sig op for ham: Evangeliet om Guds uforskyldte Naade i den korsfæstede Jesus Kristus.

Da blev Philip Melanchthon Luthers Ven og Medarbejder for Livet.

II.

Samarbejdet mellem Luther og Melanchthon havde som Forudsætning Venskabet mellem disse to højst forskellige Naturer, mellem den stærkt lidenskabeligt bevægede, dybt religiøse, genialt anlagte Munkepræst og den 14 Aar yngre, harmonisk afklarede, etisk stræbende, mangesidigt talentfulde Lærde.

Der kan næppe tvivles om, at Luther ogsaa i Venskabsforholdet var den største, som han var den stærkeste. Han nærede den dybeste Beundring for Melanchthon: „Paa Jorden gives der ingen, Solen skinner ikke over nogen, der har til-

svarende Gaver.“ Ja, han tænker undertiden, at han „maaske er Forløberen for Melanchthon, for hvem han efter Elijas Forbillede skal berede Vej i Aand og Kraft“. Denne Beundring er forenet med den varmeste Omhu og Ømhed for den yngre Ven. Dette havde vel sin Grund baade i Aldersforskellen mellem dem og i den Omstændighed, at Luther havde faaet Lov at hjælpe Melanchthon til Livet i Kristus. Hans Omsorg for Melanchthons Helbred kunde vise sig næsten moderligt i, at han 1520 nødte Vennen til at indgaa Ægteskab med den jævnaldrende Borgmesterdatter fra Wittenberg, Katharina Krapp, der blev Melanchthon en trofast Medhjælp og var ham en jævnbyrdig Hustru i aandelig Henseende. Men den kunde ogsaa vise sig i Vælde, som i den mægtige Bøn, hvormed Luther i 1540, da Melanchthon var blevet dødssyg af Sorg og Skam over den sørgelige Historie med Filip af Hessens Dobbeltægteskab, i hvilken han var blevet inddraget, „satte Gud Stolen for Døren og tudede ham Ørene fulde med alle hans Forjættelser i den hellige Skrift om, at han hører Bønner“. Og endelig viste Luther Melanchthon en ubrødelig Tillid. Dette har maaske aldrig vist sig skønnere end under Forhandlingerne paa Rigsdagen i Augsburg. Da man her fra begge Sider nærede Mistvivl til Melanchthon, der førte en Politik, som Luther slet ikke kunde billige, mistvivlede denne dog ingensinde om hans Oprigtighed. Ja,

Luther, som frygtede for de paveliges Mistydning af Melanchthons Indrømmelser, forsikrede ham gentagne Gange om, at der ikke i hans Sind var nogen Mistillid og trøster ham: „Pin ikke dig selv over deres Dom, der siger og skriver, at du har givet alt for meget efter for Papisterne.“

Det lader sig næppe hævde, at Melanchthon staar lige saa kønt i Venskabsforholdet. Han glemte vel aldrig, hvad han skyldte Luther, og den Maade, hvorpaa han ved Luthers Jordefærd tolkede Sorgen, var baade ægte og gribende. Alle Luthers Venner maatte jo netop dengang føle sig „som stakkels forældreløse Børn, der har haft en udmærket Mand til Fader og nu har mistet ham“. Og selv om Melanchthon ikke har kunnet udtrykke sit Venskab saa umiddelbart og menneskeligt jævnt som Luther, saa er der dog en ægte Hjerteklang i hans Befrielsesraab, da han erfarer, at Luther er i Sikkerhed paa Wartburg: „Vor allerdyrebareste Fader lever“, og i hans Brev til Spalatin under Luthers Sygdom paa Wartburg: „Ak, kunde jeg dog blot med mit eget Liv købe hans Liv; vi har ingen guddommeligere Mand paa Jorden.“ Men han var af en anden Støbning end Luther, og der kom en Tid, hvor den første, stærke Betagelse og Overvældelse gav Plads for klare Overvejelser, der viste ham, at der var Punkter, hvor han ikke helt kunde følge Luther. Og skønt denne med ægte Frisind og Storsind kunde se bort fra

saadanne Uoverensstemmelser, lader det sig næppe nægte, at Melanchthon kunde føle sig trykket af Luthers Storhed. Jeg tror, den svenske Forsker Hjalmar Holmquist træffer det rette, naar han sammenfatter Dommen herom i følgende Ord: „M. var en stærk, etisk Personlighed med de ædleste og reneste Hensigter. Han afskyede alt raat og uanstændigt. Men hans forsigtige Natur og maa-ske ogsaa Trykket fra den aandeligt overlegne Luther, medførte nogen Tilbøjelighed til Smaalistighed og Bagveje, som stak grelt af mod Luthers hensynsløse Aabenhed; tillige fremtraadte en vis mindre tiltalende Lyst til at kritisere den stærkere Ven paa hans Ryg.“ I alt Fald vil det altid kaste en Skygge over ham, at han i sin Harm over, at Luther uden hans Vidende indgik Ægteskab med sin Katharina, kunde skrive det stygge Brev til Camerarius.

Men med alt dette tør det ikke glemmes, hvad Melanchthon kom til at betyde som Luthers Ven og Medarbejder. Netop ved deres Forskellighed kom de to Venner til at udfylde hinanden paa den kønneste Maade, og for hele Lutherdommens Historie fik Melanchthons Indsats afgørende Betydning. Jeg har blot villet afværge en traditionel Misforstaaelse af Forholdet mellem Luther og hans Medarbejder.

Og endnu en Mistydning maa afvises. Forholdet skildres ofte saaledes, at Luther var den stejle og afvisende, Melanchthon den milde og efter-

givende i Forholdet til den svejtsiske Reformation og til de pavelige. Denne Mistydning er vistnok opkommet derved, at Melanchthon utvivlsomt var den mest forhandlingsdygtige af de to. Han besad betydelige diplomatiske Evner. Det kunde hænde, at disse Evner førte ham saa vidt, at Modstanderne ikke uden et Skin af Ret med den pavelige Legat Campeggio kunde tale om hans „dobbeltydige og tvivlsomme Ord“, men han gav i Virkeligheden aldrig efter i det for ham væsentlige og afgørende. Intellektuelt anlagt, som han var, kunde han let give efter, hvor det gjaldt „Ceremonier“, og en Mester i Formen, som han var, kunde han formulere og atter formulere en Læresætning om for ikke at begrænse den for snævert, men i den egentlige Lære kendte han ikke til at give efter. Og ved Samtalen i Marburg 1529, ved hvilken Filip af Hessen gjorde Forsøg paa at forlige Wittenbergerne med Svejtserne, var det ikke Luther, der bar Skylden for, at Forhandlingerne strandede, hvad man har beskyldt ham for, men Zwingli. Men paa luthersk Side var det Melanchthon, der var uforsonlig, som han da ogsaa ved den afgørende Samtale sad stiv og stum.

Det var Luthers dybe Kærlighed til Melanchthon og Melanchthons inderlige Taknemlighed mod Luther, som bandt de to saa forskellige Mænd sammen, ogsaa da Forskellene i deres aandelige Opfattelse begyndte at træde aabent frem. Og denne

Sammenknytning af dem fik afgørende Betydning for hele Fremtidens Udvikling. Jeg veed til syvende og sidst intet andet Udtryk, der dækker Sagen, end dette: Gud brugte deres Venskab i sit Riges Gerning.

III.

Det kendtes snart i den litterære Kamp, at Luther havde faaet Forstærkning, da han vandt sin unge Kollega for Evangeliet.

I August 1520 udkom i Rom en latinsk „Tale til Tysklands berømmelige og uovervundne Fyrster og Folk mod Martin Luther fra Wittenberg, der krænker Nationens Ære“. Talen var et Skandskrift, der gennemheglede Luther efter alle Kunstens Regler som en Herostrat, en Pontius Pilatus, en Wyclif og en Huss og som en uvidende Person, der maatte hjælpes med sin Stil af Melanchthon og var en Ærkekætter. Skriftet blev optrykt i Leipzig, hvorfor man i Wittenberg troede, det stammede fra Leipziger-Humanisten Emser (kaldet „Bukken“).

„I Hast sammenskrev Philip Melanchthon“ et Modskrift, som han udgav under Navnet Didymus Faventinus (et Modstykke til det Navn, hvorunder Angrebet var fremtraadt: Thomas Placentinus), men iøvrigt navngav Melanchthon sig i en græsk Slutningslinie, som jeg ovenfor har anført i Oversættelse. Da faa forstod græsk, troede de fleste, at det elegante, aandfulde Skrift var af Erasmus.

Det er ogsaa et ypperligt Skrift, der forsværer Luther som den, der atter „har bragt Evangeliet for Lyset: „Thi jeg vil ikke, at du skal ynde Luther, uden for saa vidt, som du bør ynde den evangeliske Sandhed“. Iøvrigt fremtræder Forfatteren rustet ikke blot med sin humanistiske Lærdom, men med fuldt færdige evangeliske Principer. Det er den sunde Skriftfortolkning, som føres frem mod Katholikkernes Misforstaaelse af Herrens Ord til Peter: „Du er Peter, og paa denne Klippe vil jeg bygge min Menighed.“ Og mod Kravet om Pavens Overhøjhed føres med knusende Vægt Historiens Vidnesbyrd frem.

Men det værdifuldeste i Skriftet er og bliver dog det personlige Vidnesbyrd, som gennemgløder det, og som kan samles i de mægtige Slutningsord: „Hvo, som ikke foretrækker Vor Herre Jesus Kristus for alle jordiske Ting, han være en Forbandelse. Maranatha. Jeg har talt.“

Allerede Aaret efter maatte Melanchthon paany i Marken.

Man havde længe ønsket en Udtalelse i Luthers Sag fra Pariseruniversitetet Sorbonne, der ansaas for at være Videnskabens Hovedsæde, og paa Grund af sine Indvendinger mod Pavens Overhøjhed ansaas for at være ret upartisk. Parisertheologerne havde imidlertid vægrt sig, men da Henvendelserne blev mere indtrængende, udsendte Sorbonne den 15. April 1521 sin „Afgørelse angaaende den

lutherske Lære“. Denne Afgørelse blev en afgjort Fordømmelse af Luther, der ikke blot efter Tidens Skik overvældes med Skældsord, men blev erklæret for en Fornyer af alle de Kætterier, som i Tidernes Løb var fremsat af Manikæere, Hussiter, Katharer, Ebjoniter, Arianere og alt, hvad nævnes kunde.

Melanchthons Modskrift: „Forsvarstale for Luther“ udkom allerede i Juni samme Aar, og blev trykt sammen med Sorbonnes „Afgørelse“, fordi han mente, at denne „Afgørelse“ var af den Art, at den i sig selv maatte kunne aabne Øjnene paa Mennesker.

Melanchthon viser ikke den mindste Ærbødighed mod det ansete Universitet. Med bidende Vid vender han sig mod disse „Uhyrer af Theologer“, der sidder paa de Lærestole, som fordem højt ansete Mænd beklædte, og mod dette Universitet, hvor Skriften ikke blev studeret, hvilket iøvrigt ikke godt lod sig gøre, hvor Professorerne var „værdigere til at rense Kloakker end til at behandle de hellige Skrifter“. Det var ham let at vise, hvorledes kun bundløs Uvidenhed kunde sammenstille Luther med de oldkirkelige Kættere, da han i Virkeligheden var ganske enig med alle oldkirkelige Konciliers Afgørelse og netop kunde beraabe sig paa og havde beraabt sig paa Kirkefædre som Augustin, Cyprian, Hilarius og Krysostomus. Men Sorbonnen troede nok, at mens vel Kristus beraabte sig paa Skriften, saa behøvede Parisertheologerne det ikke. Men

hvis Pariseruniversitetet vilde forhandle, maatte det give Grunde for sine Domme, ellers kunde man slet ikke have med det at gøre.

Endnu mere betød dog den positive Fremstilling af Skriftens Autoritet og dens Tydelighed i alle afgørende Spørgsmaal og af Luthers evangeliske Standpunkt i alle de omstridte Lærepunkter.

Og dog er dette for intet at regne mod Betydningen af det Vidnesbyrd, Melanchthon aflagde ved at have Mod til at træde op mod Sorbonne og Evne til at træde op mod Sorbonne.

Det blev herved klart for alle, hvilken videnskabelig Vægt Wittenbergerne havde, og den Forening af evangelisk Tro og theologisk Studium, som her fremtraadte, har dannet Skole.

Melanchthon blev ikke blot „Tysklands Lærer“, men han blev Banebryderen for den lutherske Theologi.

IV.

Det var da ogsaa i Melanchthons Hænder, Ledelsen blev lagt, da Luther drog til Worms. Man har ofte nok udtalt, at han ikke viste sig denne Opgave voksen. Og det er let forstaaeligt, at den kun 24-aarige Stuelærde, der var saa ny i Evangeliet, ikke magtede en evnerig Ærgerrighed som Carlstadt, de uklare Sværmeraander og den borgerlige Gæring. Han, der i høj Grad ejede Modet til at lide, manglede Vovemodet til at gribe ind med

en rask Afgørelse. Han var Forhandlingens og ikke Handlingens Mand. Intet Under, at han kunde succe efter deres „Elija“, der sad paa Wartburg.

Men alt dette har gjort, at det langt fra er blevet paaskønnet nok, at Melanchthon midt under disse brogede Forhold øvede et af sine ypperste Størværker, der var en mægtig Aandens Bedrift: i December 1521 udkom hans dogmatiske Hovedværk: „Nogle Hovedpunkter af Theologien eller theologiske Grundlinier“ (*Loci communes rerum theologicarum seu hypotyposes theologicae*).

Som Titlen antyder, var Skriftet ikke egentlig en udformet Troslære. Han vil i Tilslutning til Romerbrevet give en Ledetraad til at finde sig til rette i Skriften efter, men om Begreber som Treenhed, Skabelse og Menneskevordelse udtaler han sig ikke, da det er unyttigt at spekulere over disse i Stedet for at tilbede, hvad dog intet Menneske mægter at udgrunde.

Med stor Kraft samler han sin Fremstilling om de Lærdomme, der angaar Menneskets Væsen og Frelsen i Kristus.

I Modsætning til Datidens Filosofi, der hævdede Menneskets frie Vilje og Evne til at virkeliggøre de filosofiske Dyder, viser han i Overensstemmelse med Bibelens Udsagn og Luthers Oplevelser vor fuldkomne Afmagt, thi der er intet, Mennesket mindre har i sin Magt, end sit eget Hjerte. Efter Syndefaldet er Egenkærligheden ble-

vet „Menneskenaturens første og stærkeste Følelse“ og har kastet Menneskene i en „ubegribelig Elen-dighed“. Vort eneste Haab er da Guds Barmhjer-tighed, som drager Omsorg for vor Frelse.

Læren om Frelsen samler sig i de to Hoved-stykker: Lov og Evangelium. Disse to er Ho-vedindholdet af Skriften, i hvilken Helligaanden som vor gode Lærer har „udtrykt sig paa den nøjagtig-ste og enfoldigste Maade“.

Loven er den sædelige Opdragelse af Menne-sket, der lærer os at kende vor Afmagt og Uvær-dighed. Evangeliet er den trøsterige Forsikring om, at Gud ikke har forkastet os. Dette Evange-lium toner allerede i den gamle Pagts Forjættelser, thi „alle disse Forjættelsers Pant er Kristus, thi til ham maa alle Skriftens Forjættelser henføres, han, som er blevet aabenbaret, først dunkelt og siden med stigende Klarhed.“

Frelsen vinder Mennesket ved Troen, som ikke er en blot Antagelse af Læresætninger, men en ved Helligaanden virket Tillid til Guds Forjæt-telser. Denne Tro retfærdiggør, „Troen alene paa Guds Barmhertighed og Naade i Jesus Kristus er Retfærdighed.“

Straks ved sin Fremkomst vakte Melanchthons Loci den største Opmærksomhed. Den udkom i Oplag paa Oplag og blev oversat paa flere Sprog. Luther var begejstret over den og kaldte den en „uovervundet Bog“, der var værdig til at regnes

for kanonisk: „Der gives efter Apostlenes Skrifter ingen bedre Bog“.

Bogen fik umaadelig Betydning for den lutherske Bevægelse. Den hjalp til at samle Luthers Venner om en klar Helhedsopfattelse, styrkede Opfattelsen af Lutheriet som en kirkelig Bevægelse i Modsætning til Sværmeraanderne og viste, at den reformatoriske Bevægelse stod paa en fast, theologisk videnskabelig Grund.

Senere omarbejdedes den flere Gange, og for hver Gang sporedes det vistnok paa et eller andet Punkt, at Melanchthon mere og mere frigjorde sig for det overvældende Indtryk af Luthers religiøse Oplevelser. Men Grundpræget blev dog det samme, og den Tjeneste, Melanchthon midt under de vanskelige Forhold i Wittenberg her ydede Evangeliets Sag, tør aldrig glemmes.

Det blev da ogsaa naturligt Melanchthon, som kom til at skrive det Bekendelsesskrift, som blev de lutherskes Banner.

V.

Da Protestanterne i 1530 blev stævnet for Rigsdagen i Augsburg, kunde Luther ikke følge med, da han var i Rigets Akt. Han blev derfor efterladt paa Slottet Koburg, og det blev Melanchthon, som maatte føre Forhandlingen med de pavelige.

Der har været megen Uenighed om, hvorledes

man skal bedømme hans Holdning under disse Forhandlinger. Der er ingen Tvivl om, at det var Kejserens Hensigt at undertrykke de evangeliske, og Melanchthon havde den Overbevisning, at en væbnet Kamp vilde blive et Nederlag for de lutherske Fyrster og Stæder. Hertil kom, at han mere og mere var blevet optaget af den Tanke, at man saa vidt muligt burde stille sig paa Kirkefædrenes Grund. Det gjaldt for ham at vise, at de „lutherske slet intet havde i Modstrid med Kirken“ og at man ikke maatte regne de lutherske og Zwinglianerne for een Bevægelse.

Jeg tror ikke, at det kan nægtes, at Melanchthon i de Forhandlinger, der fulgte paa Bekendelsens Oplæsning, har strakt sig langt videre, end det egentlig ret vel kan forsvares. Ikke uden Grund skrev Luther til ham: „Jeg hører, at I — skønt ugerne — har paataget Jer en mærkelig Ting, nemlig at forene Paven med Luther. Men Paven vil ikke og Luther betakker sig venligst.“ Han var grebet af Uro og haabede gennem sin Evne til Forhandling baade at vinde Tid og virkelige Resultater, samtidig med at han sukkende ængstedes for, hvad Udfaldet skulde blive, saa Luther maatte minde ham om, at „Gud havde stillet denne Sags Udgang under en Rubrik, som man intet finder om hverken i Melanchthons Retorik eller Filosofi, og som hedder Tro.“ Og det forekommer mig, at Melanchthons Forhandlinger med den pavelige

Udsending var mere præget af „Diplomati“ end ønskeligt er, selv om han maaske ikke har skrevet det Brev til Campeggio, som af flere tillægges ham.

Men alt dette kan dog ikke i nogen Maade have Lov til at skygge over det, som blev det afgørende for Fremtiden: Fremlæggelsen af Den augsburgske Konfession (*Confessio Augustana*).

Det er værd at lægge Mærke til, hvorledes Melanchthon i dette Skrift tager stærkt og afgjort Afstand fra Zwinglianerne og — naturligvis — ogsaa fra Gendøberne og andre af Datidens Sværmere, mens han lige saa stærkt og afgjort betoner de lutherskes Trofasthed mod den gammelkirkelige Lære og fremstiller Uenigheden med Papisterne saa læmpeligt som vel muligt. Der er saaledes i denne Bekendelse intet om Paven, intet om Afsladslæren, intet om Skærsilden og intet om de 7 Sakramenter. Ja, end ikke det lutherske Skriftprincip er udtrykkelig udtalt, uagtet det bærer hele Fremstillingen. Bekendelsen skulde ikke være en Stridshandske, men en udrakt Haand.

Men denne fredelige Bestræbelse betød ikke noget Afslag paa Sandheden. Læren om Retfærdiggørelsen, om Kirken, om Nadveren, om gode Gerninger havde her faaet en ægte evangelisk Fremstilling, og de katholske Misbrug, som blev fremdragte, var revsede med Skarphed og Alvor.

Med Rette kunde Luther skrive: „Kristus er

i en offentlig, straalende Bekendelse blevet forkyndt og bevidnet dem alle saadan op i Øjnene, at ingen mere kan sige, at vi har kviet os ved at bekende vor Tro. O, at jeg dog kunde været tilstede ved denne skønne Bekendelse!“

I alle evangelisk-lutherske Samfund blev til den Dag i Dag den uændrede augsburgske Bekendelse af 1530 Lutherdommens historiske Fanemærke. Der er slidt paa den, og den er angrebet, men ingen har mægtet at skrive en Afløser for den, og det kommer vi heller næppe til at opleve. Det var derfor med Urette, at Melanchthon senere behandlede den som et Skrift, der var hans Privatejendom, og som han derfor kunde raade med, som han vilde.

Den augsburgske Konfession tilhører alle, der i Martin Luther erkender „en Lærer, sendt fra Gud“, deres aandelige Lærefader.

VI.

Hvad Melanchthon har betydet som Luthers Medarbejder, lader sig imidlertid ikke udtømme med en Henvisning til, hvad han har udrettet som den fejrede Universitetslærer, som Apologet for Luther og som Lutherdommens store Dogmatiker.

Melanchthons Indflydelse strakte sig vidt omkring. Han var medvirkende ved Reformationsarbejdets Organisation i Würtemberg, det hertugelige Sachsen og Brandenburg. En Række af Uni-

versiteter er blevet organiserede af ham efter Wittenbergs Mønster, saaledes Universiteterne i Tübingen, Frankfurt ved Oder, Leipzig, Rostock og Heidelberg.

Han deltog med Kraft og Dygtighed i de sachsiske Visitationer, og mange Steder fra søgte man Raad hos „den lille Græker“ i Wittenberg.

Sin Yndlingsgerning havde han dog ved Universitetet. Efter Luthers Vilje læste han over Theologi, skønt han af Beskedenhed gerne vilde have opgivet dette og aldrig erhvervede den theologiske Doktorgrad, men iøvrigt holdt han Forelæsninger i mangfoldige Fag og skrev Lærebøger til mangfoldige Fag. Langvejs fra søgte man til hans Lærestol: indtil 2000 Studenter kunde han samle om sine Forelæsninger. Ogsaa mange danske blev hans Lærlinge. Navnkundigst blandt disse blev vor berømte Theolog Niels Hemmingsen.

Men efter Luthers Død maatte Melanchthon lide ikke ringe Forfølgelse for de Afvigelser fra den „ægte“ Lutherdom, som i Aarenes Løb var kommet frem hos ham.

Da Døden kom 1560, hilste han den derfor som en Befrielse fra „Bekymringerne og Theologernes Raseri“. Om denne Strid skal der ikke her dømmes, og det er vistnok vanskeligt for en Eftertid her at kunne dømme retfærdigt. Men i Eftermælet skal Philip Melanchthons Navn straaale ved Siden af Luthers, og hans fine,

blege Ansigt med de aandfulde Træk skal tegnes ved Siden af Luthers djærve og kække Billede.

Man har sagt, at „Luthers Personlighed er større end hans Værk“. Og der er heri den Sandhed, at Luthers Hjerteblood og Gemyt er i hver Linie, han skrev, og i hvert Slag, han slog. Saadan tør man ikke sige om Melanchthon. Men med sin næsten altomfattende Viden, sin næsten forfærdende formelle Evne og sin uforfærdede Erkendelsestrang ydede han, da han var blevet kristeligt vakt af Luther, og under det overvældende Indtryk af dennes religiøse Genialitet, Reformationsværket uvurderlige Tjenester.

Det skyldes Melanchthon, at Luthers kristelige Anskuelse blev i Stand til at danne Grundlag for en Læreudvikling og blive Bekendelse for en Række landskirkelige Samfund.

For dette Værk er der Grund til at takke i Jubelaaret for Reformationens Begyndelse, selv om saa Billedet af den, der øvede Værket, staar blegt og køligt i Mindet ved Siden af hans Vens rige, hjertevarme Menneskelighed.

UNIVERSITY OF CHICAGO

47 552 192

1- 4100

BX

933301

8065

Poulsen

P85

Hvad er Vangelisk -
Luthersk ?

1- 4100

UNIVERSITY OF CHICAGO

47 552 192